

F

FABEL. Dierenverhaal of -anekdote met moraal, in proza of poëzie. Veel in de 19de-eeuwse Fr. literatuur (J. G. v. Blom, H. S. Sytstra, G. Postma en Wal. Dijkstra). W. Dijkstra en J. J. Hof bewerkten fabels naar Lafontaine. Onder de jongeren moeten W. P. Altena en Fr. Dam worden genoemd.

Zie: Th. de Vries, *Fryske Stilistyk* (1937), 46-50.

FABER, Frederik Christiaan, oriëntalist (Dietz, Duitsl., 13.2.1728-Franeker 21.1.1761). Buitengewoon hoogl. in de oosterse talen te Franeker (1760).

Zie: Boeles I, 2de dl., 546-547.

FABER, Hein (Bolsward 23.10.1904-). Was o.m. machinist, conservator museum Franeker, thans antiquair te Harlingen, tevens fotograaf, journalist. Schreef verhalen en gedichten.

Wrk.: Ofgeand tij (zeeverhalen, 1950); kinderlectuur: It geheim fan 'e stratosfeer (1937); Tusken sé en lân (1949); fotoreportage: Fryslân-Wetterlân (1949); toneelschetsen, cabarettteksten, hoorspelen, openluchtoneel (Frouwe Thialda, 1946, Franeker in roerige tijden, 1948), jeugdlectuur in het Ned.

Zie: Tsj. (1950), 361-363; Reg. Leeuw. Cour., 8; Repert., 62.

FABER, Pyter Matthijsen, zilversmid (?-Lwd. vóór 4.12.1671). Meester te Lwd. (1657). Werk: kan met schotel (1659) in Fr. Museum.

Zie: Voet, 43.

FABER, Timaeus (Tjomme Smid), jurist (Lwd. 1578— Franeker 18.9.1623). Advocaat te Lwd. (1603), hoogl. in de rechten te Franeker (1606).

Zie: Boeles I, 2de dl., 82-83; N.B.W. III, 378.

FABER, Wynsen Scheltes, onderwijzer (Arum 21.8.1830-Pietersbierum 12.12.1918). Stond te Pietersbierum (1855-90). Lid en erelid Fr. Selskip; volksschrijver. In tijdschriften o.a. epigrammen (*Pompier-kladtsfes*) en lyriek (*De bernewrâld*); bewerker van het Fr. Lieteboek*.

Zie: Earefrissel for master W. F. (1910); Repert., 241.

FABER DE BOUMA, Gellius (Jelle Smit?), pastoorhervormer (?-Emden 2.6.1564). Preekte ca. 1516 te Jelsum evangelisch. Voorloper van de Fr. hervorming. Ca. 1530 nog ongemoeid, maar 1536 gevlucht. Predikant te Norden en Emden (1538-64).

Zie: V.A. (1839), 74-80; B.W.P.G. I, 542-544; Emd. Jahrb. XXII (1927), 329-342.

FABRICIUS, Bernardus, 18de-eeuws schoenmaker te Drachten. Schreef dorpskroniek

(1732-82) met veel bij zonderheden.

Zie: Smellingerland (1944-50), passim.

FABULIST, pseud. van Jan Dijkstra*. F.A.F., z Stichting Fryske Ambachts- en Folkskunst. **FAL** (of: fael). Vroegere naam van een lang, smal stuk bouwland, enige akkers breed. Werd plaatselijk breedtemaat. Verband met 'felgje' (licht ploegen). z Fellingen.

FALCK, Hans, klokkengieter van Neurenberg, werkzaam 1616-34 te Lwd. In 1619 vestigde hij zijn gieterij in de kerk van Nijehove. Opgevolgd door Jacob Noteman*. Op 28 Fr. plaatsen hebben klokken van *F.* gehangen.

FALLINGABUURSTER- en AALTJEMEREN. Vroeger meren onder Ferwoude, vóór 1698 drooggemaakt. Laagste terrein hoogte ca. 2,7 m — N.A.P. Sinds 1917 waterschap. Molens in 1941 door elektrisch gemaal vervangen.

FAMILIEBANK (ook: herenbank). In de kerken staan soms mooie, overhulde, eikehouten banken met vaak geschonden adellijke wapens (Bolsward, Workum, Oudkerk, Weidum, Marsum). De *F.en* dragen vaak namen en behoren soms aan families of worden door kerkvoogden gebruikt. In de steden vroeger magistratsbanken en banken voor de scholieren (Latijnse school). Het eikehout is in de Franse tijd soms geveerd om een weeldebelasting te ontlopen. Met de rouwborden* wijzen de *F.en* op de vroegere macht van de adel.

FAMILIEPENNING. Bij grote gebeurtenissen in het familieleven (huwelijk, zilveren of gouden bruiloft, doop, begrafenis) werden vroeger munten en sedert de lede eeuw speciaal voor dit doel vervaardigde penningen geschonken aan de betrokkene, of als herinnering aan belangstellenden uitgereikt.

Huwelijkspenningen zijn een voortzetting van de geldstukken die oudtijds als bevestiging van verloving of geheim huwelijk geschonken werden (soms twee helften van één munt, bijv. de dukaton van Albertus en Isabella). Later tot rinkelbel* vervormd. Soms voor een bepaald huwelijk gemaakt, vaker uit voorraad geleverd met algemene voorstellingen als de Bruiloft van Kana, of twee gelieven met een brandend hart tussen hen in. In ruimer kring werden penningen als herinnering gegeven (zilveren en gouden bruiloft). *Dooppenningen*, die tot de pillegiften* behoorden, vervingen sedert de 16de eeuw de door peters geschonken geldstukken. *Begrafenispennningen* werden van 1500-1800 uitgedeeld; ze vervingen het draaggeld, dat in Frl. echter lang gebruikelijk was. Er is een reeks penningen aan het overlijden van Franeker professoren gewijd.

Zie: Ts. voor Munt- en Penningkunde XVII (1909), 219-279.

FAMILIEVERENIGINGEN en -STICHTINGEN kwamen in Frl. pas laat. De halfhollandse Halbertsma-stichting is van 1934. De twaalf inheemse *F.* ontstonden tussen 1948 en 1956. Drie omvatten er gehele parentelen (d.w.z.

ook nazaten in vrouwelijke lijn). Het doel is doorgaans versterking der familiebanden en/of uitgave van genealogisch-biografische studies.

Zie: Geneal. Jierb. (voorwoord); Jaarb. Centraal Bureau voor Genealogie, VII (1953), 195, waar ook de niet-Friezen worden genoemd. FAR (ook: var). Waternaam (vaart), bijv. Heechmer far.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 191.

FARMACIE. De overgang van priestergeneeskunde naar lekenwetenschap en daarna kunst der geleerden voltrok zich ook in Frl. Resten van volksgeneeskunde zijn er nog steeds. Over de oorsprong der artsenijsbereidkunde in Frl. zijn wij slecht ingelicht. De 16de-eeuwer H. à Bra* is een der eersten. Zo ook de Leeuwarder apotheker Jan Huyberts (z Cath) van ca. 1550. Apothekersgilden (gilden van medicijns, chirurgijns en apothekers) bestonden o.a. te Bolsward (1662 e.v.) en Workum. Enig in Nederland is het Fr. Collegium* Medicum, dat o.a. taksen samenstelde. Te Bolsward een Apothekerspoortje; Workum heeft een mooie gildebaar uit 1781. Te Franeker, waar ook een hortus* was, werd *F.* gedoceed. Bekende namen zijn W. W. Muys, E. Jongsma, W. Folkersma en P. Ens. Het Fr. Museum heeft een mooie farmaceutische collectie (apothekerspotten, vizzels enz.). Thans telt Frl. 25 apothekers (drie ziekenhuisapotheken).

Zie: Frl. en de pharmacie, hist. tentoonstelling 1956 (met Ut.); Jierb. Gen. Wurkf. (1954), 38-55.

FARMACOPEE. Een boek over geneesmiddelen in opdracht van de overheid door deskundigen bewerkt en met kracht van wet (Falck). De eerste officiële *F.* in Europa is die van Florence (1498), de eerste Nederlandse dateert van 1636 en gold voor Amsterdam. Tijdens de Republiek (-1805) bestonden geen landelijke *F.en.* Na Amsterdam volgden o.a. Leiden (1638), Brussel (1641), Den Haag (1659), Lwd. (1687), Rotterdam (1709), Groningen (1729). De Leeuwarder *F.* is tussen 1687-1774 dertienmaal uitgegeven. De huidige *F.* is meer een beschrijving van de geneesmiddelen.

Zie: Falck, Die Arzneibücher (1920); Ned. Ts. v. Geneesk., 80 (1936), 1917; 93 (1949), 2993.

FAUST. Ook te Lwd. zou *F.* hebben gewoond (Iduna 1855). Het volksboek *Warachtige Historie van Doctor Johannes Faustus* (1592), dat in Frl. gelezen is, heeft dit verhaal laten ontstaan. Herinneringen aan *F.* bij Klaas* Kunst en Simon Lantinga*.

Zie: Leeuw. Cour. (2, 8.12.1950).

FAZANT (ook: bosfazant). Standvogel in bosrijke streken en soms in moerassig terrein. F.C.E., z Veeafzet Vereniging, Friese Coöperatieve.

FEAR, Ypk fan der, pseud. van L. Post*-Beuckens.

FECHTER, Alef Poppes, tingieter (Sneek †

1735). Vervaardigde twee kannen, thans in Martinikerk te Sneek.

FECHTER, Jacob Alef, tingieter (Sneek † 1758), vervaardigde twee kannen, thans in stadhuis Bolsward.

FEDDEMA, Pier, onderwijzer, schilder, tekenaar en schrijver (Anjum 2.6.1912—). Woont te Balk. Les van H. Dijkstra; overigens autodidact. Expressionist. Schreef *Brekkende Brânning* (1954).

FEDERAESJE FAN FRYSKE STUDINTEFORIE-NINGS. Een bundeling van alle Fr. studentenverenigingen aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen. Oudste vereniging van 1898. De *F.* kwam pas 22.12.1930. Ondanks de ups and downs van het snel wisselende studentenleven bleef de *F.* bestaan. Zij versterkte het Fr. besef bij de intellectuelen door inleidingen en leergangen, kampen en congressen (twee per jaar: met Pasen en met Kerstmis, in de oude academiestad Franeker) en door de uitgave van een maandblad 'Fryslân Oerein' en (sedert 1932) een jaarlijkse almanak. Vele figuren van betekenis zijn uit de *F.* voortgekomen (o.a. J. B. van der Meulen*). Ledental in 1957 ruim 300.

Zie ook Compendium: Friese Beweging.

FEDERALISME. Binnenlands. De federale gedachte is in Frl. steeds sterk geweest. Tijdens en na de Franse Revolutie vond zij o.a. haar uitdrukking in de politiek van Daam Fockema*, die ongeveer naar een ontwikkeling streefde als in Zwitserland plaatsvond (bondsstaat 1848). Thans streeft men naar decentralisatie* en regionalisme*. Federalisten hebben hun concentratiepunt in It Striïdboun* 'Fryslân Frij'. z Unitarisme, Vrijheid.

Europees. Het Europese *F.* vindt veel weerklank in het Fr. volk. Proefstemming in Bolsward (tegelijk ook in Delft) op 17.12.1952 gaf een opkomst van 88,26 pct., waarvan 96,55 pct. vóór en 2,82 pct. tegen een Federaal Europa was. In 1949 kwam de 'Fr. Foriening foar in Federael Europa' (F.F.E.). Naast de algemene propaganda legt deze vooral de nadruk op de positie en de rechten van de Europese regionen, nationaliteiten en minderheden, die ze als subjecten van het federale recht opgenomen wil zien. Daarom gaf ze mee de stoot tot de oprichting van de 'Union Fédéraliste des Régions et Communautés Européennes'. Tevens is ze aangesloten bij de 'Unie van Europese Federalisten'. Later kwam er ook een Fr. afdeling van de (Nederlandse) Beweging van Europese Federalisten.

Zie: J. Smit, Federalistyske Eachweiding (1956); Mededelingenblad 'De Fr. Federalist'.

FEDERALISTYSKE JONGEREIN, Fryske, organisatie van jongeren, voorstanders van een federalistisch Europa. Opgericht in 1952 met 35 leden; nu 75 leden. Aangesloten bij de 'Jeunesse Européenne Fédéraliste' (J.E.F.) en de 'Federal

Union'.

FEDERATIE van Friese Musea en Oudheidkamers. Oppericht 29.3.1947. Doel: een band te leggen tussen de verschillende Fr. musea en de vele oudheidkamers en de gemeenschappelijke belangen te dienen. z Kamminga, D. J.

FEENSTRA, Abraham Dominici. Gematigd ('rekkelijk') predikant, wrsch. 1612-35 te Heerenveen. Tegenstander: J. Bogerman*.

Zie: B.W.P.G. III, 27-28.

FEENSTRA, Gerrit, architect (Hilaard 12.4.1890-). Schreef over Fr. bouwkunst, o.a. *Fryslân en de moderne bouwkunst* (1935).

Zie: Repert., 62.

FEENSTRA, Thijs, burgemeester (Franeker 17.8.1765-Veenwouden 23.11.1840). In 1795 e.v. in Dokkum politiek werkzaam. Van 1813-21 raadslid en van 1821-40 burgemeester te Lwd. 'Vernieuwde' de stad (straatverlichting, poorten afgebroken, aanleg veemarkt enz.).

Zie: N.B.W. III, 397.

FEIKEMA, Frederick, letterkundige (pseud.: Feike *F.*, Frederick F. Manfred), schrijver (Rock Rapids, Iowa, 6.1.1912—). Zoon van Fr. emigranten, van 1940-44 longpatiënt, begon na 1944 te schrijven. Voelt zich verbonden met zijn Fr. voorouders, bijv. in *This is the year* (1947). Publiceerde tot 1957 reeds tien romans.

Zie: Tsj. v (1950), 31.

FEISSER, Johannes Elias, baptistenpredikant (Winsum, Groningen, 10.12.1805—Nieuwe Pekela 2.6.1865). Stond als herv. predikant te Lekkum, Winschoten en Franeker (-1838). Om gezondheidsredenen ontslagen. Na geestelijke verandering weer predikant te Gasselternijveen (1839-43). Bezwaren tegen de kinderdoop en de gebruikelijke avondmaalsviering. Uit zijn ambt ontzet. Contact met Duitse baptisten en zo de eerste Nederlandse baptistenpredikant.

Zie: G. A. Wumkes, De opkomst en vestiging v. h. Baptisme (1912).

FEITKEMA, Suffridus Pauli (Sjoerd Paulus), 16de-eeuws pastoor-vicaris te Heeg (daarom: Hegius). Vluchtte naar Emden. Later predikant in N.-Holland en na 1580 in Frl. In 1586 e.v. klachten tegen hem.

Zie: N.B.W. I, 857-858.

FEITSMA, Sake Kornelis (Bergum 8.9.1850-Den Haag 8.1.1918). Was onderwijzer, boekencolporteur, corrector Fr. Woordenboek* (1893-1905). Tragisch leven door onmaatschappelijkheid en armoede, geëindigd met zelfmoord.

Naturalistische Fr. schetsen 'uit de modder van de maatschappij' of 'uit de onderste lagen' (in: 'Forjit my net' 1893, 1907, 1908). Verder voordrachten, sprookjes (o.a. *Dêr wier ris*, 1893), Fr. grammatica *De vlugge Fries* (1902) en vrije bewerking van het Marcus-evangelie (1897).

Zie: Wumkes, Paden II, 427-440; Piebenga (1957), 157-160; Kalma, Fr. Skrift. in, 31, 212-228.

FELIX, Jan Wouter, herv. predikant (Leiden 1824—Utrecht 29.2.1904). Verdediger van de oude geloofswaarden. Stond te Longerhouw en Heeg, waar hij grote scharen trok. *F.* gaf vele geschriften in het licht, organiseerde de 'Vrienden* der waarheid' (1854) en gaf 'Het Kerkelijk Maandblad' uit (1855). In 1860 verliet hij Frl. Mede-oprichter van Confessionele vereniging en Vrije Univ. Later brak hij met A. Kuyper.

Zie: B.W.P.G. III, 35-38; Wumkes, Réveil, 139-154.

FELLINGA, Gabinus, schilder (Lwd. 1816-1836). Leerling van W. B. v. d. Kooi*.

Wrk.: De fruitverkoopster in Fr. Museum.

Zie: W. Eekhoff, Kunstverz. (1875), 133.

FELLINGEN (Fr.: *fjellingen, felgen, fjelgen*), Vrij hoog gelegen complexen bouwland, buiten de terpen, nabij verscheidene dorpen in Oost- en Westdongeradeel. Te vergelijken met Ees* en Gaasten* in andere Fr. streken, z Fal.

Zie: Fr. Plaknammen I, 25-28; Schönfeld, Veldnamen, 63.

FELST. Fr. naam voor verkitte bodemhorizont, meestal de bodemhorizont of humus-oerbank van een podzolprofiel*. *F.*-lagen voor de landbouw soms zeer storend door de stagnerende invloed op de waterhuishouding van het bodemprofiel. Door stukploegen met een grondanker tracht men de ongunstige invloed op te heffen.

FENEMA. Geslacht uit Oldehove. Lambert Jansz. vestigde zich ca. 1600 als koekbakker te Lwd.

Diens zoon Jacob (ca. 1615-76) nam de naam *F.* aan. Zoons van hem zijn: *a.* Lambert (1643-1722), burgemeester van Lwd. Zijn tak, die bijna uitgestorven is, verliet in de 18de eeuw Frl.; het laatste lid hier was Jan (1798-1829), arts te Hallum, die kinderloos overleed, *b.* Hector (1647-1713), burgemeester van Lwd., wiens zoon. Jacobus (1678-1750), advocaat te Lwd., 'van' voor de naam zette. Ook zijn nageslacht verliet Frl. Bekend zijn de broers Cornelis Arnold v. *F.* (1870-1937) en Christiaan Henri v. *F.* (1877-1933), die de grondslag legden voor de Rijksgenealogische Verzameling.

Zie: Ned. Patr. XXXIV (1948), 106; Romein, Naamlijst, 221.

FENEMA, Gerben, 18de-eeuwse oefenaar, die zich tegen de geest der kerk verzette. Volgens *F.* werden de formulieren* te hoog gesteld. Hij scheidde zich af.

Zie: H. A. v. d. Sloot, De kerk verdedigt... (1731); Diest Lorgion, 224-227.

FENNE, z Finne.

FENNEDIJK, z Stadsfennedijk.

FENNEMA, Hendrik, notaris (Sneek 28.8.1843-Utrecht 8.10.1916). Was o.a. notaris te Wommels (1876-87) en Sneek (1887-1909), lid Prov. Staten en Eerste Kamer. Schreef Fr. gedichten onder pseud. Suminona.

Zie: Wumkes, Paden II, 251-252.

FENNEMA, Ibertus, predikant (Marsum 1669-Lwd. 29.8.1750). Stond te Oudega (Smallingerland) en Lwd. (1703-44). Coccejans predikant, die enige boeken schreef. Door sommigen bestreden.

Zie: V.A. (1885), 220; B.W.P.G. III, 40-41.

FENNEMA, Reinder, hoofdingenieur (Sneek 21.10. 1849-Posomeer, op Celebes, 27.11.1897). Kwam 1873 in Indonesië. Deed op Sumatra, Java en Celebes belangrijke onderzoeken voor de exploitatie van aardoliebronnen.

Zie: Jaarb. van het Mijnwezen in Ned.-Indië (1903), 123-147.

FEODALITEIT. De in de M.E. voorkomende vorm van gedecentraliseerd overheidsgezag, waarbij de band tussen de koning (leenheer) en zijn (leen)-mannen niet op een ambtsverhouding, maar op een persoonlijke band van trouw berust. In Frl. heeft de *F.* maar weinig betekend, doordat in de 13de eeuw het grafelijk gezag verdween (z Graaf) en de band met het rijk verbroken werd. Er is gedacht dat Frl. nooit onder een graaf heeft gestaan, maar 'rijksonmiddellijk' is geweest, d.w.z. dat de vrijen, zonder tussenpersoon aan de koning gebonden waren (te vergelijken met het Engelse 'freehold'-systeem). Deze opvatting gesteund door het zgn. valse privilege van Karel de Grote, vooral nadat in 1479 dit privilege door Frederik m werd bevestigd (z Vrijheid). In dit gezagsvacuüm lukte het de hoofdelingen* een soort primitief feodaal systeem op te bouwen, eigenlijk zonder band met het rijk. De uitbouw hiervan is door Albrecht* van Saksen verhinderd. De feodale regeringsvorm was toen overal overgegaan in de landsheerlijke, zodat de Saksische hertogen in Frl. geen feodaal systeem invoerden. Frl. zal een van de weinige gebieden zijn geweest, waar de Oudgermaanse instellingen bijna niet door de *F.* zijn vervormd, z Boerenvrijheid

Zie: Versl. Med. V.U.B.O.R., 10 (1952), 304-315; Revue du Nord 38 (1956), 167-178.

FERDBAN (vredeban). Door de rechter bevolen vrede met een verbod van geweld en eigenrichting. De meeste eindvonnissen bevatten een *F.* en heten ook *l**. De voornaamste rol speelt de *F.* echter bij eigendomsoverdracht van onroerend goed, waarbij de rechter aan de verkrijger van het goed, nadat dit driemaal 'geboden' is (z Boden en consenten), een *F.* aan het goed geeft. Na een *F.* pleegde een buitengerechtigde aantaster van het goed vredebreuk. Hij kon pas door een hoog vredesgeld de vrede herkrijgen. Tot zolang was hij 'ferdlos'. z Vredeloosheid.

Zie: rechtsgel. Mag. 42 (1923), 349-380, 557-578.

FERF. Leeuwarder geslacht. Stamvader Horatius in 1658 notaris. Achterkleinzoon Abraham (1734-1817) trouwde Maria Nie(u)buur. Hieruit geslacht Nie(u)-buur *F.*, verliet Frl. tegen 1900.

Zie: Ned. Patr. XI (1920), 88; N.B.W. III, 397; VIII, 539; Romein, Naamlijst, 119, 278, 403, 407, 628.

—, **Horatius Arends**, herv. predikant (Lwd. 16.3. 1790-Hindeloopen 7.4.1850). Stond te Hindeloopen (1813-50). Zijn trouw heeft in een tijd van slapte achteruitgang gekeerd.

Zie: Stemmen v. Waarheid en Vrede (1903), 999-1038, 1126-1157.

—, **Horatius Niebuur**, herv. predikant (Lwd. 1776-Bergum 6.9.1859). Van 1806-48 te Bergum. Type van de vrijzinnige predikant-schoolopziener uit zijn tijd. Was 43 jaren schoolopziener.

Zie: B.W.P.G. III, 41-43.

FERNHOUT, Klaas, eerst herv., later geref. predikant (Smilde 12.3.1858-Baarn 6.6.1953). Stond te Buitenpost en Tsjum, waar hij met de doleantie* meeging. Leidend geref. predikant. Schreef theologische werken en artikelen. Kenner van kerkrecht.

Zie: Handb. der Geref. Kerken (1954).

FERWERD (Fr.: *Ferwert*; werd*-naam; eerste deel misschien persoonsnaam). Hoofdplaats (1978 inw.) van Ferwerderadeel. Gebouwd op grote, echter grotendeels afgegraven terp. Gerestaureerde Ned. herv. kerk met mooi orgel. Twee geref. kerken. Chr. ulo-school. Geboorteplaats van de filosoof en psycholoog G. Heymans. z Runenschrift.

Zie: Hepkema, Memories, 132; Leeuw. Cour. (4.3.1941); Repert., 184; Algra, De Historie I, 34-47.

FERWERDA, Abraham, drukker (Lwd. 1715-1783). Ondernam in 1752 in de Peperstraat de uitgave van de 'Leeuwarder Saturdagse Courant', het begin van de 'Leeuw. Cour.'.

Zie: W. Eekhoff, Stedelijke Bibliotheek (1870), 437-438.

FERWERDA, Klaas, tinnegieter (Sneek 10.4.1830-Lwd. 7.5.1915). Werk in Fr. Museum.

FERWERDERADEEL (Fr.: *Ferwerderadiel*). *Gem.* in het noorden der prov., de tweede grietenij van Oostergo. De gem. telt elf dorpen: Ferwerd (hoofdplaats), Blija, Genum, Hallum, Hogebeintum, Jislum, Lichtaard, Marrum, Reitsum, Wanswerd, Wester-Nijkerk.

WAPEN. Het gemeentewapen is van 'lazuur, beladen met zeven sterren van goud, paarsgewijze geplaatst, twee, drie, twee. Het schild gedekt met een gouden kroon' (→ Grietenij wapens). Geen gemeentevlag.

BEVOLKING. In 1714 had *F.* 3299 inw., in 1860 8120, in 1900 8364, en op 1.1.1958 8736. Aantal geborenen in 1956 223, overledenen 62, vertrokken 590, ingekomen 320. Van 1947-55 emigreerden 971 personen; bovendien was er een vertrekoverschot van 817 personen met binnenlandse bestemming. Het aantal inwoners daalt voortdurend. In de landbouw waren in 1947 werkzaam 1758 personen; de tuinbouw is van weinig betekenis evenals de industrie. In totaal werken in deze gem. 162 personen in industriële bedrijven met meer dan tien man personeel. Men telde in 1950 85 winkels,

waarin 157 personen werkzaam waren. In hetzelfde jaar waren er werkzaam in industrie en ambacht 582 personen, in de handel 366, in het verkeer met inbegrip van de Horecabedrijven 109 personen.

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. Van de bevolking was 33,9 pct. Ned. herv., 55 pct. geref., 0,1 pct. r.k., 3,9 pct. doopsgez., 5,5 pct. zonder kerkgen. Bij de tweede-kamerverkiezingen in 1956 kreeg de K.V.P. 15 stemmen, P.v.d.A. 1076, A.R.P. 2301, C.H.U. 877, V.V.D. 313, C.P.N. 20, S.G.P. 2, Geref. Pol. Verb. 178, Nat. Unie (alg. chr.) 4, Ned. Opp. Unie 10. De gemeenteraad telt 13 leden: 6 A.R.P., 3 C.H.U., 3 P.v.d.A., 1 V.V.D. (1958).

VORM EN LIGGING. De gem. heeft de vorm van een vierhoek. In het zuidoosten loopt t de grens langs de Dokkumer Ee of op geringe afstand ervan. Het Fr. Wad vormt de N.W. grens, aar de oostkant ligt West-dongeradeel, in het zuidwesten grenst *F.* aan Leeuwarderadeel en aan Het Bildt. N.W.-Z.O. is de grootste afstand 8 km, Z.W.-N.O. 10 km. De opp. is ca. 85 km². Langs de Waddenkust liggen uitgestrekte buitendijklanden, ten dele met zomerkaden, ten dele onbedijkte kwelder. Het meest bekend is het Noorderleegs Buitenveld, op de grens met Het Bildt, waar men op grote schaal bezig is met landaanwinning. Zomers weiden hier ca. 1000 runderen en 1500 schapen. In het zuidoosten liggen de zgn. Vlieterpen: de drie dorpen Genum, Lichtaard en Reitsum. In deze grietenij lagen vroeger drie bekende kloosters: ten zuidwesten van Hallum Mariëngaard, ten zuidoosten ervan, in de Mieden, Genezareth, en ten zuiden van Ferwerd aan de weg, die nu nog Kloosterdijk heet, Foswerd.

HOOGTE VAN DE BODEM EN AFWATERING. De bodem ligt het hoogst langs de kust (i m tot 1,5 m — N.A.P.); langs de Dokkumer Ee liggen enige lagere gedeelten beneden N.A.P. De afwatering is daardoor gericht naar het zuidoosten, naar de Dokkumer Ee, een deel van de Fr. boezem. De buitenpolders lozen rechtstreeks op zee. De voornaamste waterschappen zijn: het waterschap Ferwerd, de Blijer en Holwerderpolder (ten dele in Westdongeradeel), de Hogebeintumer Mieden en de polder van Marrum en Westernijkerk. De zeedijk is in beheer bij het Waterschap Zeedijken van Ferwerderadeel en bij het Waterschap de Noorderleegpolder. In het westen liggen twee slaperdijken: de Vijfhuisterdijk en de Noorderdijk.

GRONDSOORTEN EN- BODEMGEBRUIK. De bodem van *F.* bestaat geheel uit klei- en zavelgronden (jonge zeeklei). De zwaarste kleigronden liggen in het zuidoosten. Langs de kust, in het hoge gedeelte, wordt de grond gebruikt als bouwland, de lagere gronden bij de Dokkumer Ee als weiland. Dit zijn de zgn. Mieden, o.a. de Hallumer en de Marrumer Mieden, Deze Mieden zijn bijna onbewoond. Onder de kleigronden langs de kust vindt men zeezand, onder de klei in het zuidoosten veen. Op de hoge bouwgronden is de verkaveling regelmatig rechthoekig, in de Miedlanden hebben de percelen de onregelmatige vorm van de 'Blockflur'. Met akkerbouwgewassen waren beteeld 2083 ha (28,6 pct. van de cultuurgrond), 5454 ha waren grasland (70,4 pct.), tuinbouwgewassen in de volle grond 171 ha. Aantal runderen 10776, landbouwpaarden 648, schapen 7455, varkens 665, hoenders 7004. (Cijfers ontleend aan Centraal Bureau voor de Statistiek, 1956.)

VERKEERSWEGEN. De spoorlijn Lwd.—Dokkum

doorsnijdt -F. in zijn gehele breedte. Ze wordt echter alleen nog maar gebruikt voor vrachtvervoer, vnl. aardappelen in het oogstseizoen. De dorpsvaarten hebben hun verkeersfunctie verloren, deze is overgenomen door de vrachtauto. De hoofdverkeersweg loopt van Stiens over de terpdorpen Hallum, Marrum, Ferwerd en Blija naar Holwerd. Het is de voornaamste verkeersader in N.-Frl. (verbinding van Lwd. met Ameland en Dokkum). Het plan bestaat om deze weg om de dorpen heen te leggen. D., W.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 47; Repert., 184.

Zeedijken van Ferwerderadeel. Zeewerend waterschap (ca. 5000 ha). Onderhoudswerken: de ruim 9 km zeedijk van de W. Armdijk van de W. Holwerderpolder tot de dijk van de Noorderleegpolder en ruim 2,3 km Slaperdijk van deze dijk zuidwaarts tot de Oude Bildtdijk, een deel van de oude Goodijk, evenals een klein aansluitend deel van de zeewering. De Slaperdijk heet ook Vijfhuisterdijk en Noorderdijk. Vóór de zeewering liggen, door landaanwinning verkregen, kwelders, deels door zomerkaden beschermd, o.a. Blija Buitendijks, Noorder-leegs Buitenveld, waardoor de zeewering weinig onderhoud vergt. Men wil deze kweldergronden en polders door een zeedijk beschermen. Het waterschap heeft tot aan W.O. II geen omslag hoeven te heffen, doordat de uitgaven konden worden gedekt met de opbrengst van het grasgewas van de zee- en slaperdijken en van de buitendijks gelegen gronden, voor zover eigendom van het waterschap. De Slaperdijk en zeewering van het waterschap behoren tot de oude zeeweringen van Oostergo. Het reglement van het waterschap dateert in oorsprong van 1848 49; daarvoor werd het bestuur gevoerd volgens een zgn. 'Instructie' van 1719.

Zie: Jaarsma, Zeeweringen; Binnendijken en Slieperdijken; Beschrijving van de prov. Frl. behorende bij de waterstaatskaart.

FERWOUDE (Fr.: *Ferwâlde*; woud*-naam). Dorp in Wonseradeel N.N.W. van Workum (311 inw.). Buurschappen: Doniaburen, Scharneburen en Wonneburen. Herv. kerk. Chr. lag. school. Veeteelt. Lage gronden (tot — 2,7 m N.A.P.).

Zie: Fr. Dagbl. (10, 17, 24, 31.12.1956).

FEYTA, Severinus, geboren te Harlingen (16de eeuw) en student te Leuven. Weerde zich bij de verdediging van Leuven tegen Maarten v. Rossum (1542). Daarom in de adelstand verheven.

Zie: Vr. F. VII (1853), 297-323.

FEYTSMA. Edel geslacht uit Huizum, uitgestorven ca. 1677. Het meest bekende lid was Jelger († 1620), gedeputeerde (1579), gezant naar Hendrik in van rankrijk (1584) en Elizabeth van Engeland (1585), ter aanbidding van de soevereiniteit over de Nederlanden, grietman van Kollumerland (1584-87), van Het Bildt (1609),

raad extraordinaris in het Hof en rentmeester-generaal der Domeinen (1588).

Zie: Stb. I, 114; II, 73; Sminia, Naamlijst, 19, 98, 315; Andreae, Nalezing, 13, 35, 100; v. d. Aa V, 24; N.B.W. IX, 255. F.F.F.F., z Foriening foar Fryske Folkskunst. F.G.G., z Godgeleerd Gezelschap, Fries.

FIA-ETH, z Eedformules.

FIARNDDEL (vierendeel). Vroeger staatkundig onderdeel van sommige grietenijen* (Baarderadeel, Franekeradeel, Menaldumadeel, Tietjerksteradeel). Elders het trimdel*. Belangrijk bij de rechtsomgang*, het best bekend van Franekeradeel. De grietenij was de kleinste rechtseenheid, toch schoven in de 15de eeuw *F.en* en trimdelen wel afzonderlijk een grietman naar voren, z Espel.

Zie: G. Overdiep en J. C. Tjessinga, De Rechtsomgang van Franekeradeel 1406-38 (1950); O. Postma, It Fr. doarp as tsjerklike en wrâldske ienheit foar 1795 (²1953), II.

FIBULA. Mantelspeld. Veel gevonden in de terpen, oorspronkelijk Fr., maar ook veel import (o.a. ogen-*F.*); op den duur massaproduct. De soorten der *F.* 's helpen mee bij datering van terpen (kruisvormige *F.*'s bijv. tijdens de Angelsaksische invasie).

Zie: Boeles II, passim; B. Salin, Altgermanische Tierornamentik (1904); O. Almgren, Nordeuropaische Fibelformen (²1923).

FIDEÏCOMMIS. 'Erfstelling over de hand'. De beschikking der erfgenamen over het nagelatene wordt beperkt door regeling van de latere vererving. *F.saire* testamenten moesten bij het Hof geregistreerd in de *F.saire* registratieboeken. Bewaard zijn twee series (1606-1811); de testamenten zelf zijn deels ouder. Twee oudere registers zijn verloren.

Zie: Statuten... van Frieslandt, Iste boek, titel 19; U. Huber, De heedensdaegse rechtsgeleertheit (1726), 158; J. L. Berns, De archieven van het Hof Provinciaal... (1919), 20.

FILIPS DE GOEDE, hertog van Bourgondië (1396-1467). Mét Holland (1428, '33) nam *F.* de aanspraken op Frl. over; hij was hoogstens bereid tot een bestand. Hij achtte Frl. een koninkrijk en verklaarde te Atrecht dat hij zich zijn rechten op de Fr. kroon voorbehield. Met de keizer onderhandelde hij over zijn verheffing tot koning van Frl. of Brabant (1447-48). Hij trachtte te heersen door tochten naar Emden en verdragen met Oostfr. hoofdelingen. Gevaarlijk werd hij 1456, toen zijn zoon David bisschop van Utrecht werd; de Fr. goën verbonden zich 'tegen alle landsheren'; *F.* kwam slechts tot Deventer en onderhandelde vruchteloos.

Zie: V. Fr. XLI (1953), 63-73.

FILIPS DE SCHONE, erfgenaam der Bourgondische landen (1478-1506). *F.* erkende Albrecht* van Saksen (1498), maar kon de Hollandse rechten voor *f* 250000 terugkopen. De

positie der Waddeneilanden bleef onzeker, z Saksische tijd.

Zie: J. S. Theissen, Centraal gezag en Fr. vrijheid (Groningen 1907).

FILM. Nestor der Fr. smalfilm-amateurs is G. Aalfs*. Werk: *Zuiderzeefilm*, nauwkeurig verslag van het werk aan de Afsluitdijk 1926-32 (bezit Directie Zuiderzeewerken); een landbouwfilm (ca. 1930); Fr. documentaires (sportgebeurtenissen, landschap).

Bart Sterkenburg (Lwd., nu Australië) maakte: *Het leven der roeken* (1946); *documentaire van Makkum* (1948); Han de Vries (Lwd.) maakte: *Amelandfilm* (1948); *Natuur en landschap van Frl.* (voor It Fr. Gea*, 1953); *Van Waddensee tot vruchtbaar land* (voor Rijkswaterstaat en prov. bestuur); *Baarderadeel* (voor die gem., 1954); kleurenfilms: *Schiermonnikoog* (1948); *Wonseradeel* (1956). Een combinatie Film yn Fryslân (F.Y.F.) maakte de enige Fr. speelfilm: *Kar út twa* (Keuze uit twee), de smalfilmclub Kleare Kimen te Lwd. een reportage van de Elfstedentocht.

FILMSTRIP. Filmbeeldenstrook, veel voor het onderwijs gebruikt. De A.F.U.K. leent er enkele uit over Frl. Enige gemeenten lieten heemkundestroken maken over hun 'gea': Hennaarderadeel, Gaasterland, Hemelumer Oldeferd, Opsterland, Smallerland.

FINANCIËN. Provinciaal. Voor de komst van de Saksische hertogen, is van Fr. *F.* geen sprake. Een enkele keer hief men een omslag om soldaten te betalen. De *F.* van de Saksische hertogen en Bourgondische landsheren waren, wat betreft Frl., niet anders dan een verlengstuk van de -*F.* der landsheren in hun andere gebieden. Een groot deel der binnengekomen gelden werd in Frl. besteed; het restant kreeg de landsheer. Tijdens Karel V werden de Fr. *F.* in Holland vastgesteld en gecontroleerd. Tijdens de Republiek had Frl. zelfstandig beheer over de *F.* Het droeg bij in de generaliteitslasten. De toestand van de prov. *F.* was toen zorgwekkend. Er kwam een grote achterstand in de quota* voor de generaliteit, terwijl de Fr. belastingen toch vrij hoog waren. Mede hierdoor brak in 1748 het Pachttersoproer* uit. Er kwam een billijker belastingstelsel (stelsel Rinkhout*): belasting naar de inkomens der huisgezinnen (sterk progressief), maar deze nieuwe belasting bestond slechts kort. Tot aan de Franse tijd bleven de Fr. *F.* zorgwekkend.

In de eenheidsstaat na 1798 is van autonome regeling der prov. *F.* nooit meer sprake geweest. Opeenvolgende (grond-) wettelijke regelingen kenden de gewesten meer of minder, soms helemaal geen eigen *F.*, toe. Vrees voor de oude prov. onafhankelijkheid heeft een rol gespeeld. Enige financiële zelfstandigheid kreeg de prov. in 1905. De totale uitgaven van Frl. bedroegen in 1852 rond *f* 3 miljoen, in 1957 (geraamd) *f* 10,8 miljoen op de gewone dienst en *f* 40 miljoen op de kapitaaldienst.

Het bedrag voor culturele doeleinden is in 1957 geraamd op f 450000, relatief veel hoger dan in andere provincies, z Belastingwezen.

	Door de provincie verleende subsidies in de jaren				
	1919	1929	1939	1949	1957
	f	f	f	f	f
Bestuur	60	17	17	22	50
Verkeer en vervoer	263	448	3	0	064
Economische zaken	137	398	656	516	088
Volksgesondheid en sociale zorg	15	21	30	93	23
Volksontwikkeling - opvoeding en cultuur	050	750	604	306	7
Totaal	43	12	36	75	1
voor elk van alle hiervoor genoemd e onderdelen te zamen	402	9	1	8	700
		796	341	026	909

* Prov. Bibliotheek f 159 500

Zie: M. J. A. V. Koeken, Bijdr. tot de kennis van het prov. financieewezen in zijn historische ontwikkeling (Alphen aan de Rijn 1933); S. J. R. de Monchy, Handb. voor het Ned. provincierecht (Haarlem 1947).

Gemeente. Na 1795 worden geleidelijk de gem. *F.* centraal geregeld, sedert 1851 in de gemeentewet. Uitbreiding van de gem. bestuurstaak maakt het vele gemeenten onmogelijk zonder extra hulp van het rijk hun budget te doen sluiten. In 1956 gold dit voor 22 Fr. gemeenten, z Belastingwezen.

Zie: J. H. en J. A. Leppink, De gemeentefinanciën (Alphen aan de Rijn 1936).

FINKE. Bestanddeel van Fr. plaatsnamen (o.a. Finkum, Finkega, Finkeburen onder Sondel en Sint-Nicolaasga). Misschien: laag turfland (vgl. veen; Middelnederlands: *vink*, slechte turf).

Zie: Fr. Plaknamen I, 28-29; Schönfeld, Veldnamen, 86, 138, 174; Moerman, 108, 248.

FINKEGA (Fr.: *Finkegea*, z Finke, Ga). Dorp (385 inw.), O. van Wolvega (Weststellingwerf); herv. kerk, openb. school; taal: Stellingwerfs.

Zie: Hepkema, Memories, 552.

FINKUM (Fr.: *Feinsum*; um*-naam, z Finke). Dorp in Leeuwarderadeel (516 inw.). Landbouw, veeteelt; herv. kerk; eertijds adellijke staten Eminga en Holdinga.

Zie: Hepkema, Memories, 116; Reg. Leeuw. Cour., 47.

FINN, z Beowulf.

FINNE, Weiland. Oudfr.: *fenne*, stond voor een ruimer veldbegrip. *F.* duidt soms vroegere hooilanden aan (zo bij Veenwouden) of stroken van heidevelden (zo in Opsterland). Het stuk weiland vlak bij huis noemt men in bouwstreken de *F.* Mieden en *F.n* vormen de greiden, het grasland.

FIRDGUM (Fr.: *Furdgum*, uit Ferdingaheem; um*-naam, met familienaam). Dorp in Barradeel (193 inw.). Landbouw. Van herv. kerk, afgebroken 1792, alleen nog zadeldaktoren bewaard.

Zie: Leeuw. Cour. (3.5.1936).

FISWERD, z Leeuwarden (Kloosters).

FITIS. Zangvogeltje, vrij algemeen.

FIVELGO. Oorspronkelijk Fr. deel van Groningen; de plaatsnamen bewijzen dat de taal hier Fr. is geweest. Ook is een der Oudfr. handschriften, met dialectische eigenaardigheden, uit deze streek afkomstig.

FLAIT. Voormalig meer Z.O. van Molkwerum, drooggemaakt 1853-54; particulier stoomgemaal (sedert 1925 elektrisch gemaal) te Imedam. Deel van het waterschap Imedam, opgericht 1923.

FLANSUM (Fr.: *Flânsum*, z Flear). Terpbuurschap in Rauwerderhem, Z.Z.O. van Rauwerd. Veeteelt.

FLAP AAN DE WAND. Opklaptafel, na gebruik opgeklapt tegen de muur te zetten. Te Hindeloopen was de onderzijde van het blad met bijv. een bijbels tafereel beschilderd. → Beschilderd meubilair.

FLEANENDE KRIE, De (De vliegende kraai). Jaarlijkse propagandakrant van de Kristlik* Fr. Folks-bibeleek (sedert 1954); redactie en administratie E. S. de Jong*; oplaat 130 000 exemplaren.

FLEAR (Nederlands; vledder, vlee, vlier). Laag, moerassig land. Vgl. Yn 'e Flearen bij Tsjum, Bozum, Akkrum en misschien Flearbosk bij Boornbergum. Flansum heette vroeger Flaersem.

Zie: Fr. Plaknamen I, 29-31; Moerman, 249.

FLEUR of zetangel. Vistuig* voor de snoekvisserij: een om een houten gaffel gewonden lijn, losjes in een keepte vastgezet; de lijn eindigt in een koperdraad met dubbele haak, waaraan een levend aasvisje, dat de lijn niet kan afwinden; het geheel verbonden aan een op de kant vastgezette stok. → Vistuig.

FLEVO, Flehi, Fleo, Flevum, Fli, Vle (verwant aan vlieten). Bij Mela: *F.*, een water en een eiland.

Bij Plinius: Flevum, een zich tijdelijk tot meer verwijdende Rijnmond (later Almere*, nog later Zuiderzee*). In de Lex Frisionum: Fli (inter Fli et Sincfalum: tussen Vlie en Zwin*). Thans: Vlie*, uit Flehum, Flehi. De namen Flevoland en Flevostad zijn kunstmatig.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 68; Moerman, 250.

FLIETERPEN, z Vlieterpen.

FLJUES (drijfzil, vlies). Op het water drijvende plantenlaag, ook: drassig land. Vgl. de Fluessen (meer in Zuidwesthoek), it Fljuske en de Fljuskamp bij Haskerdijken.

Zie: Fr. Plaknamen I, 31-33; Schönfeld, Veldnamen, 50; Moerman, 250.

FLODDER (muts), 19de-eeuwse vrouwendracht, de kanten muts over het oorijzer. In Frl. met kortere, meer horizontaal vallende strook dan in Groningen en Drente. Bij voorkeur van Brusselse kant. Bij rouw van fijn neteldoek. Met het oorijzer* uit het dagelijks leven vrijwel verdwenen. In het Nieuwfr. kostuum niet herleefd.

FLOREEN. Oorspronkelijk een gouden gulden (z Florijn), door de Saksische hertogen in Frl. geslagen en als munteenheid gebruikt. Toen zij een grondbelasting invoerden (1511), kwam die op een wisselend bedrag per 'F. rente', dus per gulden huur, vandaar F.-rente. De F. werd hiervoor de rekeneenheid; de munt noemde men gulden (z Carolusgulden, Goudgulden).

Alle landen werden genoteerd in Registers van de Aanbreng*. Terwijl nu de F.-kohieren de oude bedragen in F.en handhaafden, steeg, vooral door de waardedaling van het geld, de werkelijke huur, en niet overal evenredig. Het bedrag der belasting steeg nog sneller. Volgens de reversaalbrief van 1498 zou het 1 pct. der huren zijn, maar de ordonnantie van 1504 stelde het al op drie stuivers per -F. (15 pct.) met nog buitengewone omslagen. Doordat na 1500 het gebruik ontstond de belasting van het ene op het andere land te leggen en de huurwaarde van 1511 meestal de basis bleef, waren al spoedig de lasten ongelijk verdeeld. Tijdens en na de Tachtigjarige Oorlog steeg de omslag nog, tot hij tegen 1700 zes gulden zes stuivers per F. bedroeg. Daarnaast kwamen vaak buitengewone omslagen (dijklasten, en sinds 1804 kerkelijke belastingen) op dezelfde grondslag.

In 1806 werd de F.-belasting vervangen door de verponding, maar nog jaren bleef zij de basis van andere lasten (bijv. de omslag paalwerk betreffende waterschappen aan de kust (-1866)). Of de F.-belasting gelijk te stellen is aan schot*, is onzeker.

Zie: J. H. F. K. van Swinderen, Academisch proefschrift over den oorsprong en de gesch. van de belasting op de F.en in Frl. (Leiden 1861); Stim (23 en 30.10.1936); Uitgaven: Registers van den aanbreng van 1511 (4 dln., 1879); J. C. Tjessinga, De aanbreng der vijf deelen van 1511 en 1514 (5 dln., Assen 1941-53).

Floreendijk. Naam van zeedijkvakken te Hindeloopen en Staveren, vroeger beschermd met paalwerken. Benaming berust op de berekening van de omslag over de F.

Zie: Jaarsma, Zeeweringen (kaart); IJsselmeerdijken, 130, 136.

Floreenkohieren werden vóór 1700 ongeregeld

opgemaakt. Er is weinig van bewaard. In 1700 zijn ze in alle steden en grietenijen opgemaakt op last der Staten, vervolgens in 1708, en verder om de tien jaar (behalve in 1808, en i.p.v. in 1848 de meeste in 1850), tot 1858. Na de afschaffing van F.-rente (1806, in feite 1832) en van dijks-F.en (1864) hadden ze geen zin meer. In de meeste steden zijn ze van 1708-88 samengebonden met de stemkohieren*. Floreenkwestie. De F.-kwestie ontstaat ca. 1850 i.v.m. de opkomst van het bijzonder lager onderwijs. De F.-plichtigen, bezitters der landerijen, benoemden in de herv. kerken plattelende de kerkvoogden. Nu dienden de kerkelijke goederen sedert 1580 tot ondersteuning van de armen en andere vrome doeleinden. Dit laatste bleek rekbaar. 'Daar de kerk niet zelden de grootste grondbezitter was, kozen de kerkvoogden als F.-plichtigen zich zelf weer tot kerkvoogd bij het beëindigen van hun mandaat en legden als kerkvoogden aan zich zelf als F.-plichtigen rekening en verantwoording af (P. Oosterlee).

Het openb. onderwijs kostte in 1856 voor heel Frl. f 200 000. De kerk betaalde daarvan meer dan 20 pct. Toen bijzondere scholen werden opgericht, steunden de F.-plichtigen deze op sommige plaatsen (zo Wons 1857, Gaast 1869). Vrijwel alle kinderen bezochten daar die chr. scholen, maar de gem. Wonseradeel liet in Wons (1860) en Gaast (1870) nieuwe openb. scholen bouwen. De school in Gaast had geen enkele leerling en kreeg er ook geen. De Hoge Raad wees 1881 het beheer der kerkgoederen toe aan de manslidmaten, waarmee de F.-kwestie was opgelost, z Huber, U.H. In de schoolstrijd* is het P¹.-recht nogal eens misbruikt om met 'Pake* Pong' de opkomende chr. scholen afbreuk te doen.

Zie: J. Kuiper, Gesch. van de wording en ontwikkeling van het chr. lager onderwijs in Ned. (Den Haag 1897); Van Strijd en Zegen, Gedenkboek chr. onderwijs 1854-1904 (door Kalsbeek, Lens en Meynen) (Leiden 1904); L. J. van Apeldoorn, De synode en de kerkegoederen (1919); P. Oosterlee, Gesch. van het Chr. onderwijs (Haarlem 1929); Sociologisch Bulletin XII (1958), 41-90.

Floreenstelsel. Ook in de kerk hebben de F.-plichtigen een rol gespeeld. Zij hadden tijdens de Republiek ook het benoemingsrecht bij predikantsberoeping (z Collatierecht). Dit bleef zo, ook na 1815. Daardoor konden later enkele liberale grondbezitters een gemeente in vrijzinnige handen houden, ook al was de meerderheid nog of weer orthodox. Officieel is het Collatierecht in 1866 afgeschaft, maar de F.-plichtigen verzetten zich. Een anti-F.-verbond, opgericht 4.9.1874 te IJlst (o.a. S. S. de Koe*, F. J. P. Moquette*, W. M. Oppedijk*) moest tot 1881 strijd voeren voor de 'vrijmaking der Fr. kerk'. Hier en daar felle botsingen, verschillende processen (bijv. te Oosterend). Zowel op de Doleantie* als op de buitenkerkelijkheid* heeft deze strijd invloed gehad. Ondanks de afschaffing van het F.-stelsel hebben F.-plichtigen soms nog invloed (Augsbuur, Beets, Spanga).

Zie: A. van der Laan, Frl.'s herv. F.-pligtigen (1870); S. S. de

Koe, De gevangenschap der Fr. kerk (Amsterdam 1874).

FLORIS III (?-Antiochië 1190), graaf van Holland (1157). Als zoon van Dirk VI en Sophia, een afstammeling der Brunonen*, maakte hij aanspraak op de Fr. graafschappen, waar ook bisschop Godfried rechten had. Keizer Frederik Barbarossa besliste in 1165 tot een condominium*.

Zie: Bijdr. Vad. Gesch. 7de reeks VII (1937), 1-33.

FLORIS IV (1210-1234), graaf van Holland (1222), trad in 1233 te Franeker op.

Zie: N.B.W. II, 446-447.

FLORIS V (1254-Muiderberg 27.6.1296), graaf van Holland (1256), onderwierp de Westfriezen (1288). Staveren erkende hem in 1292 als heer.

Zie: Alg. Gesch. der Ned. II, 287-297.

FLORIJN. Zilveren munt ter waarde van 28 stuiver, door Frl. 1601-91 geslagen; voorzijde met Fr. wapen, op keerzijde mansprofiel met geschouderd zwaard. 28 stuiver was in de 16de eeuw de geldende koers van de goudgulden*, en sedert traditionele rekeneenheid. Vandaar ook de naam zilveren goudgulden. Naar Fr. voorbeeld sloegen andere gewesten *P.en* van ander type, doch gelijke waarde, z Floreen. → Munten.

FLUESSEN (Fr. idem, drijvende zoden, z Fljues). Meer in Hemelum Oldeferd, één geheel met het Heegermeer ten noordoosten, in Wymbritseradeel; samen 2030 ha, van Heeg tot Galamadammen 12 km lang en 1,5-2 km breed, in de 'hals' 1 km. Daar ligt het eilandje De Leijepolle; midden in de *F*, de drie Kruispollen. Een betonde vaargeul, 2 m diep, loopt N.O.-Z.W. door de *F*, met zijgeulen naar Woudsend, Gaastmeer (aan een inham, het Piel) en Koudum (via een inham, Zwarte Wouden).

Buiten de geulen is de *F*. meest 1,5 m diep, behalve een ondiepte met eilandjes (het Zand) in het zuiden; daar loopt de vaargeul door een kanaal, de Nieuwe Vaart. Ten zuiden daarvan de Oorden met Kuilaart en Oude Karre. Op twee eilandjes in de Oorden (behorend aan It Fr. Gea*) broeden visdiefjes. Als bij de andere meren in het zuidwesten schaars begroeide oevers, z Meren → Compendium: Landschap.

Zie: V.A. (1862), 151-160.

FLUIT. Koopvaardij schip, dateert van voor 1600, nog na 1800 in Hindeloopen gebruikt. Door peervormig achterschip met houtpoort achteruit geschikt als houtvaarder op Scandinavië, ook voor het graanhalen uit Oostzeehavens. Gebouwd in de Noordhollandse Zuiderzeehavens.

Zie: G. C. E. Crone, Onze schepen in de Gouden Eeuw (1939).

FLUTEKRUID (Fr.: *piipkrûd*). Zeer algemeen in bermen. Fijne kervel groeit langs de IJselmeerkust en op de eilanden.

FLUITEN uit de terpen. Opgegraven in grote hoeveelheid en variatie: van been of gebakken aarde; lang en kort; met verschillend aantal openingen; muziek- en signaal-*F*.

Zie: Boeles II, 202-203; Nieuw Frl. (17.4.1948).

FLUWIJN, z Steenmarter.

FOAIJEN, z Fooien, Hooimaal.

FOAR DE FRIESEN. Alle wiken hwet oars (Voor de Friezen. Elke week iets anders). Chr. Fr. weekblad (juni-dec. 1876), onder redactie van R. Zylstra* en H. Pasma.

FOAREIN. Voorhuis van een boerderij, in het bijzonder als dit voor de schuur is uitgebouwd, z Boerderij.

FOARTSJIRMERIJ (letterlijk: vóorgekerm). Het visionair horen van toekomstige, ontstellende gebeurtenissen, z Voorgezicht.

FOCCO JOHANNIS, theoloog (Franeker 1587-22.3. 1650). Predikant van naam te Holwerd en Franeker (1619-42); verscheidene boeken op zijn naam. Zoon: J. Phoc. Holwerda.

Zie: B.W.P.G. in, 76-77.

FOCHTELO (Fr.: *De Fochtel*; *jacht*, pijnboom; *lo*, bos). Boerenstreek (540 inw.). N. van Oosterwolde. Herv. kapel, openb. school; taal meest Stellingwerfs. Ambonezenkamp. Enkele oude boerderijen. Hoogveen van Fochtelo. Natuurmonument aan de Drentse grens, 200 ha, sedert 1938 van de Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten. Rest van het hoogveen dat eens de Fr.-Drentse grens vormde. Door het veen een zandrug, de Bonghaar, waarover het fietspad Appelscha-Veenhuizen. Het veen is maximaal 2 m dik. Op smalle akkers ziet men nog de hier vroeger veel verbouwde veenboekweit. Op vochtige plaatsen uitgestrekte, kleurrijke veenmoskussens met lavendelhei en veentjes, op droge plekken dop- en struikhei. Het aangrenzende Veenhuizer Veld is Staatsnatuurmonument. Voedselrijk water zal op deze waterscheiding de flora niet kunnen wijzigen, ontwatering dreigt wel het gebied uit te drogen. Tegenmaatregelen zijn in voorbereiding. Het veld is ornithologisch van belang: klapekster, watersnip, asgrauwe kuikendief, korhoen. z Goudplevier.

Zie: Leeuw. Cour. (16.5.1938).

FOCKEMA. Eigenerfd geslacht uit Nijwier: Johannes Roelofs (1664-1727) naar Dokkum, alwaar nazaten burgemeester; Sybrandus (1777-1848), arts te Lwd.; dochter Geeske huwde Arnold Andreae, zo de tak *F. Andreae**.

Zie: Ned. Patr. XIX (1930), 56; v. d. Aa V, 43; N.B.W. VIII, 552; X, 262.

—, **Daam**, jurist (Dokkum 6.6.1771-Lwd. 31.7.1855). Uit patriottisch gezin, promoveerde 1793, advocaat te Lwd. (-1802). Gematigd revolutionair, secretaris van het Comité révolutionnaire provincial (1795-96); als federalist 1796-98 op de achtergrond. Secretaris van het Intermediair Administratief bestuur (1798), raadsheer bij het Hof van Frl. (1801).

F. wilde aansluiten bij het verleden, diende daarom wel koning Lodewijk, maar niet de keizer. Lid der Tweede Kamer (1822-30, 1831-34); botste tegen het persoonlijk gouvernement van Willem I;

verzette zich tegen de financiële politiek, was vóór afscheiding van België. Na 1834, teleurgesteld, bezig met historische studie in zijn huis aan de Wease. Bedankt 1841 voor lidmaatschap Raad van State, in 1848 voor de Eerste Kamer. Deze 'Stanfries*' was een vooruitziend politicus, z Decentralisatie, Franse tijd, Regionalisme, Vrijheid. Zie: Levensber. Letterk. (1856), 10-30; Vr. F. XXXIII (1915), 82-121; N.B.W. IV, 606-608.

—, **Johannes** (Dokkum 12.3.1745-5.1.1820). Zout- en zeepzieder te Dokkum, burgemeester (1770), medestander van C. L. van Beyma*, zat enige jaren te Lwd. gevangen; weer burgemeester (1795-1804), lid Prov. Staten (1814-19). Zoon: Daam F.

Zie: N.B.W. VIII, 552.

FOCKENS. Twee bekende geslachten: *a.* eigenerfden uit Duurswoude, onafgebroken grietman van Opsterland (1545-1692). *F.* is het patronymicum van Hepcko (1536-1614), grietman (1579), zoon van Focke Teyes, grietman (1545-76). Na Hepcko is *F.* familienaam. Uitgestorven in 1692; *b.* Bolswarder regeringsgeslacht, o.m. apothekers; bloeitijd 18de eeuw.

Zie: Sminia, Naamlijst, 372, 385-386; Andreae, Nalezing, 121; v. d. Aa V, 43; Ned. Leeuw LII (1934), 359; G. van Mesdag, Het geslacht Mesdag (1946), 136; J. Visser, Inventaris v. h. archief der Opsterlandse Veencompagnie (1957), 68.

—, **Herman Frederik Theodorus**, theoloog (Windeweer 21.12.1795—Amersfoort 17.4.1868). Zoon van Lucas *F.*, herv. predikant te Twizel (1818-67); veelschrijvend geestverwant van J. H. van der Palm.

Zie: B.W.P.G. III, 78-80.

—, **Lucas**, theoloog (Groningen 19.9.1763-Sneek 13.7.1850). Herv. predikant te Sneek (1805-50), met veel invloed in de Zuidwesthoek, vader van het Fr. Réveil*. Dochters Titia en Henriëtte spoorden uit die geest aan tot oprichting van chr. scholen.

Zie: Wumkes, Réveil.

FOECKE FLORIS, smid (ca. 1650-ca. 1700). Mennistenprediker te Surhuisterveen, door F. Elgersma* van Grouw beschuldigd van socinianisme* (1683). Na een polemiek, waarbij *F.F.* publiceerde *De Bescherming der Waerheit Godts* (1687), ordonneerden de Staten verbranding van dit boek en verboden *F.F.* het preken (18.11.1687). Kort daarna acht weken gevangen te Lwd. (en naar men zegt bezocht door 2000 mensen); vervolgens wegens ketterij uit Frl. verbannen.

Na vestiging te Zaandam ook daar moeilijkheden met de Noordhollandse synode. Willem III behoedt *F.F.* voor gevangenschap (1688), maar het preken blijft hem verboden tot 1693.

Wrk.: Leerregel des Bibels; Eenige Voorbeelden onzer loffelycke Vaderen; Een Hemelsch A.B.C. (Haarlem 1690); Afdeeling der H. Bibelwetten (Amsterdam 1696).

Zie: Doopsgez. bijdr. (1887), 49-85; N.B.W. III, 71-73.

FOEKE SJOERDS, schoolmeester (Ee 2.6.1713-O.-Nijkerk 18.12.1770). Van schoenmaker dorpsschoolmeester en dan voortreffelijk historicus geworden, beoefende *F.S.* ook de kerkgeschiedenis, schreef dikke, veelgebruikte boeken. Ook dichter. Toog in 1748 als Doelist naar Den Haag (z Pointen Reformatoir). Niet tot geschiedschrijver van Frl. benoemd: niet academisch gevormd en in politicus democraat, z → Geschiedschrijving.

Zie: N.B.W. IV, 1248-1251; Reg. Leeuw. Cour., 31; Repert., 274.

FOERDGHUNG THIS RIUCHTIS. Oudfr. bewerking van de *Summa Antiqua*, wrsch. uit de 14de eeuw. Wij bezitten van de *F.t.R.* Westerlauwerse en Emsinger 15de-eeuwse teksten. De *Summa Antiqua* is een Latijnse (wsrch. in Frankrijk in de 13de eeuw geschreven) handleiding voor de procedure voor geestelijke gerechten.

Tekst: Richthofen, Rechtsquellen, 248-257; Oud-Vaderlandse Rechtsbronnen II, 19 (1919), 258-289.

Zie: P. Gerbenzon, Excerpta Legum (1956), 227-237.

FOGED (foget, fogith, voogd, Latijn: *advocatus*). Aanduiding voor functionarissen in de M.E. De skelta* heet: des konings en des graven-*F.*, dus: vertegenwoordiger. Ook treedt een *F.* op als procurator domini feudi, d.w.z. namens de koning belast met het verlenen van leengoed (Jaekel: een onmiddellijk onder de koning staand ambtenaar; Heek: identiek met de skelta). Later komen landvoogden voor (G. Agena: de hoofdelingen, als rechtsopvolgers der skelta's; Heek: persoonlijke vertegenwoordigers van de graaf, zonder juridische functie). In de late M.E. voogd* over minderjarigen en onmondigen, terwijl ook de vertegenwoordiger in een proces *F.* of advocatus heet (z Advocaat). Een afzonderlijke rol spelen in en na de M.E. de kerkvoogden*, als vertegenwoordigers der kerkelijke belangen.

Zie: Ph. Heek, Altfr. Gerichtsverfassung (Weimar 1894), 35 e.v.; H. Jaekel, Forschungen zur altfr. Gerichts- und Standeverfassung (Weimar 1907); Einder Jahrb. 25 (1937) 1-17.

FOGELSANGHSTATE, te Veenklooster. Door Sjouck Donia kort na 1644 gebouwd op grond van het voormalige premonstratenzer vrouwenklooster Olijfberg*, bewoond o.a. door W. A. van Haren, verbouwd 1873, sedert 1948 streekmuseum. Het park (ca. 12 ha) is een der mooiste in Frl.

Zie: Jaarb. Fr. Adel II, 49-80.

FOKKE ABELS, watergeus uit Dokkum. Broer van Jan Abels.

Zie: N.B.W. V, I; VI, 4.

FOKKEMA, Boukje (Achlum 7.5.1924-). Schrijfster van Fr. novellen en verhalen (*Bisiden de wei*, 1957). Woont te Lonjé onder Bolsward.

FOKKEMA, Klaas, filoloog (Lwd. 5.3.1898-). Promoveerde op *Het Stadsfries* (1937). Buitengewoon hoogl. Fr. taal- en letterkunde Vrije

Univ. Amsterdam (1949), bijz. hoogl. te Leiden (1952), Oudfries, Oudengels en Oudsaksisch te Amsterdam (1954).

Wrk.: De waardering van het Fr. (1948); De Liwwadder an 't wood (1948); Beknopte Fr. spraakkunst (1948); Over de groei van het Fr. taaibesef (1949); Uit het spel der klanken (1952); De tweede Emsinger Codex* (1953).

Zie: Repert., 64.

FOLGEREN. Eerst veldnaam: land dat, nieuw ontgonnen, bij het oude gevoegd werd; thans: buurschappen van Drachten, aan Rijksweg 43a en F.-laan, de plan weg tussen de F. en de Groninger grens.

Zie: Moerman, 251-252.

FOLKEMA, Jacob, graveur (Dokkum 1692-Amsterdam 1767). Leerling van Picardt, evenknie van Houbraken. In zijn tijd bekend portretgraveur. Ook zijn zuster Anna F. had naam.

Zie: v. d. Aa VI, 150-151; Repert., 242.

FOLK-EN-GEALEARGONG (volk-en-heemleergang). Door deze cursus bestrijdt de A.F.U.K. al 20 jaar het analfabetisme in de eigen taal en het gebrek aan belangstelling voor het Fr.-eigene. Na 40 lesuren (een winterhalfjaar) kunnen Fr. sprekenden Fryslân Diploma A halen (lezen, spelling, wat idioom). De aansluitende cursus voor Diploma B omvat ook geschiedenis en letterkunde. In 1955 volgden 402 leerlingen 30 cursussen (64 pct. met redelijk succes). Deze cijfers zijn hoger geweest, vooral in W.O. II. Er zijn oriënteringscursussen voor niet-Friezen; mondeling taalgebruik en het gesprek over Fr. zaken zijn er hoofdzaak. De docenten bezitten de Fr. Akte*.

FOLK EN TAEL (volk en taal). Maandblad van de Fr. Underrjuchtliga*, opgericht 1932, motto: *Frysk op skoalle* (Fr. op school). Redacteuren: S. E. Wendelaar Bonga*, Sjouk Bierma, U. van Houten*. Het propageerde zijn doel bij ouders en onderwijzers, besprak boeken, gaf stof voor heemkundelessen en een kinderrubriek. Verboden door de bezetter 1942, niet herleefd.

FOLKER. a. Grootgrondbezitter, monnik in Werden*; schonk zijn goederen, o.a. in Westergo, aan dat klooster.

Zie: H. Oldenhof-M. Ydema, *Gesch. van de parochie Blauwhuis-Sensmeer* (1951), 4-6.

b. Benedictijn, vermeld als abt van Staveren (1320); wijbisschop, titel: bisschop van Gibelet (1359); vernieuwde bisschop Frederiks graf (1362).

Zie: J. Weyling, *De wijbisschoppen van Utrecht* (Utrecht 1951), 163-168.

FOLKERSMA (vroeger ook: Folkertsma). Ternaar-der boerengeslacht; meiers, later eigenaars van F.-zate aldaar; dan apothekers te Bolsward; na 1750 meest predikanten, artsen en juristen; na 1900 uit Frl. vertrokken.

Zie: Ned. Patr. XXVI (1940), 50; Romein, Naamlijst, 203, 424, 523, 613; Aanv., 23, 53; v. d. Aa V, 47; N.B.W. IV, 611; X, 265.

—, **Wigerus Johannis,** geneeskundige (Veenwouden 19.12.1757-Lwd. 18.7.1837). Had na 1783 te Lwd. een drukke praktijk. Schreef medische boeken.

Zie: N.B.W. IV, 611.

FOLKERTSLOOT. Water tussen Eernewoude en de Graft, alleen van belang voor pleziervaart.

FOLKERTSMA, Eeltsje Boates, letterkundige (Ferwerd 13.10.1893-). Onderwijzer (Drachten, Gaastmeer), sinds 1926 letterkundige te Lwd., redacteur 'Fr. Dagbl.' sedert 1945, opleider Fr. Akte. Fr.-nationalist uit romantiek, realisme en geloof. Verliet 1919 de Jongfr. Mienskip, sedert 1924 leider van het Kr. Fr. Selskip met invloed tot ver daarbuiten; gaf het eenmanstijdschrift 'Tsjûgenis' uit (1920-22); was redacteur van 'Yn ús eigen tael' (1927-43), 'De Stim fen Fryslân' (sedert 1928), 'De Tsjerne' (sedert 1949); voorzitter van de 'Ried fan de Fr. biweging' (sedert 1947). F. had groot aandeel in de Fr. bijbelvertaling, vertaalde ook o.a. de Heidelbergse Catechismus en een deel van Augustinus' *Confessiones*; als literator Frl.s belangrijkste essayist, schreef behalve brochures, rapporten, taalkundige artikelen ook kritieken, essays, epische en romanfragmenten, gedichten, grotendeels in tijdschriften verschenen.

Aparte uitgaven: Selsbistjûr for Fryslân (brochure 1930); Toer en Tsjerke (essays 1934); Swier lok (id. 1939); De Christen Gysbert Japiks (essay 1946); Eachweiding (essays 1950).

Zie: Wumkes, Paden II, 507-511; Kalma, Fr. Skrift. I, 57-58; II, 178-227, 322; Tsj. (1951), 279-286; Piebenga (1957), 239-243.

FOLKERTSMA, Paulus, componist (Wommels 15.1.1901—). Onderwijzer te Oldeboorn. componeerde operettes (*De Jonkerboer*), koorwerken (o.a. de cantate *Wer binn' de gilden grien*, op tekst van D. A. Tamminga), liederen, canons, kwartetten, orkestwerken.

Zie: Mens en Melodie (1948), nr. 8, 80 e.v.; Tsj. (1947), nr. 6-7, 170 e.v. (met lijst composities).

FOLKSBLAD, It Frysk (Het Fr. Volksblad). Uitgave van het Soasiael* Demokr. Fr. Forbân (1931-32). Redacteur J. K. Dijkstra; voortgezet als 'It Forbân*.

FOLKSFRIEUN, De (De Volksvriend), Fr. jaarboekje voor drankbestrijding (1862 en 1864), geredigeerd door J. D. Baarda* en Friso (J. G. de Vries*).

FOLKSHEGESKOALLE, Fryske, Stichting van 1941, ter bevordering van Fr. volkshogeschoolwerk, naast en zo mogelijk in samenwerking met de volkshogeschool Allardsoog* bij Bakkeveen. De F. organiseert vnl. cursussen op Terschelling, studiereizen naar het buitenland en onderhoudt contact met verwant werk in andere landen.

FOLLEGA (Fr.: *Follegea*; ga*-naam; uit mansnaam *Folie*). Oud streekdorp in Lemsterland

(386 inw.), aan de weg Lemmer—Sneek en aan het water. Herv. kerk gesloopt in de 18de eeuw; klokkestoel. Herberg 'De drie kogels' (uithangbord) heet naar een gevecht (1799) tegen Engels invasielegertje (z Franse tijd). Te *F.* is Martinus Hamconius* geboren.

Zie: Hepkema, Memories, 436, 464; Leeuw. Cour. (10.1.1931).

Follegasloot. Vaarweg tussen Tjeukemeer en Grote- of Lemsterbrekken, onderdeel van de vaarroute Overijssel-Driewegsluis-Prinses Margrietkanaal; in beheer bij de prov.; diepte —2 m F.Z.P.

FOLPERDA, Duco, theoloog (Harlingen 1704-Lwd. 20.6.1782). Lang predikant te Hempens. Schrijver van piëtistische werken; mysticus en boetgezant.

Zie: B.W.P.G. III, 86, 87.

FOLSGARE (Fr.: *Folsgeare*; *gare*, landtong, met mansnaam?). Terpdorp in Wymbritseradeel, W. van Sneek (176 inw.). Herv. kerk, chr. lag. school, veeteelt. W. van *F.* ligt de oude Middelseebodem laag. Aan de weg Sneek-Bolsward verzetsmonument voor Wymbritseradeel onder *F.*

Zie: Hepkema Memories, 240; Fr. Plaknammen I, 34-35; Algra, De Historie III, 245-263.

FON ALRA FRESENA FRIDOME (Van de vrijheid der Friezen). Episch geschrift over de ca. 800 van Karel de Grote verkregen vrijheid. Het wil het vrijheidsprivilege bevestigen. Titel van P. Sipma. Twee handschriften, wrsch. uit 1250-1300.

Zie: P. Sipma, Fon. alra fresena fridome (1947); H. Bruch, Kroniek der Fr. kronieken (1952), 12-13.

FONEJACHT (uit Voornejacht). Water bij Suawoude tussen Schalkediep-Langemeer en Ouddiep. In de *F.* was een 'tichtset'.

Fonejachtbrug. Hoge, beweegbare brug over het Prinses Margrietkanaal, in de weg Garijp-Wartena.

FONS, Wytse. Uit adellijk geslacht; voor 1800 'bolleman'* te Franeker. Zonderling en Stânfries* († 1797).

Zie: W. Dijkstra, Frl.s Volksleven I, 99-100; Nav. LIX (1910), 114-115.

FONTEIN. Harlinger koopmans- en regeringsgeslacht, deels herv., deels doopsgez. Stamvader Jurjen Scheltes (geboren na 2.1.1641), lakenkoopman en burgemeester. De naam *F.* komt na 1700 op. Uit deze familie de 1822 geadelde, 1944 uitgestorven tak *F.* Verschuur en de buiten Frl. nog bloeiende tak Matak *F.*

Zie: Vorsterman v. Oyen, Stam- en Wapenboek in, 399; v. d. Aa V, 50-51; N.B.W. VI, 518; VIII, 556; Romein, Naamlijst, 271, 485; Aanv., 31; Jierb. Gen. Wurkforbân (1953).

—, **Adriana Sophia**, schilderes (Harlingen 5.7.1888-). Woont te Baarn. Leerling van A. Roelofs. Landschap en stillevens in de trant der

Haagse School. —, Freerk Dirks, koopman (Harlingen 31.12.1777-28.2.1843). Een der oprichters van het Fr. Gen. Groot verzamelaar.

Zie: N.B.W. VI, 518.

FONTEINKRUID (Fr.: *bearzerûch*). Plant. De Fr. waters zijn rijk aan *F.*-soorten. Van de soorten uit de Nederlandse flora's ontbreken in Frl. spitsbladig, langstengelig, weegbree- en rivier-*F.*

FONTEYNE, Claude, drukker (Parijs 1597-Lwd. 1654). Volgde te Lwd. Abraham van den Rade* op, huwde diens weduwe. Een der grootste drukkers van zijn tijd, vriend van Gysbert Japicx, dichte Nederlandse verzen; woonde in de Grote Kerkstraat, was Staten- en stadsdrukker; hij had een mooi drukkersmerk*.

Zie: Leeuw. Cour. (17.9.1928; 10, 24,30.5.1951; 18.4.1952); Ús Wurk I (1952).

FOOIEN (Fr.: *foaije*). In de O. Wouden vroeger een drinkgelag na gedane veldarbeid (wieden, boekweitooft). Ook: *ôffoaije*. z Hooimaal.

FOPPE FOPPEZOOON jr. Berijmde en publiceerde (1677) zijn *Aanmerkelijke voyagie na de Oostzee* met de Nederlandse vloot in 1676.

Zie: V.A. (1862), 113-142; Historia VI (1940), 272-276.

FOPPEMA, Yge Herman, dichter en publicist (Dedemsvaart 6.9.1901—). Zijn lezing: *Het Fr. in Nederland* (1952) heeft verruimend gewerkt. Schreef in 'De Tsjerne'.

FOPPENS, Willem, priester (Brussel 1634-Lwd. 3. 7. 1699). Eerste seculiere pastoor in Hemelum (1658), verplaatst naar Bovenkarspel (1659), pastoor van St.-Vitus te Lwd. en aarts priester (1674). Beleefde daar de vervolging (1685-87) en de eerste moeilijkheden met de jansenisten. *F.* schreef o.a. een leven van St.-Vitus (Amsterdam 1687).

Zie: A.A.U. LXXII (1953), 53-60; N.B.W. III, 410.

FOPPES, Edske, jurist (Rotterdam 4.1.1915-). Na studie te Amsterdam benoemd bij de Kamer van Koophandel te Lwd. als adjunct-secretaris, later secretaris; sinds 1946 directeur E.T.I.F.

FORBÂN, It (Het Verband). Tijdschrift van het Soasiael* Demokr. Fr. Forbân, voortzetting van 'It Fr. Folksblêd*' (1932-39). Redacteur: M. K. Scholten.

FORENZENDORP. Dit type komt in Frl. niet zuiver voor, maar het komt op in andere soorten, door groeiende ambtenarij en industrialisatie. Ten dele *F.* zijn de middenstandsdorpen* dicht bij een groter centrum (Hardegarijp, Beetsterzwaag, Oranjewoud); verder verschillende arbeidersdorpen*; enkele hadden allang een uitzwermende en weer terugkerende bevolking (Zwaagwesteinder marskramers, polderjongens uit Harkema Opeinde).

FOR HÛS EN HIEM (Voor huis en erf). Tijdschrift 'for it Fr. hûsgesin' (voor het Fr. huisgezin), uitgegeven door P. J. Troelstra*

(1888-90). Als Troelstra's socialisme is gebleken uit zijn gedicht *In nije Tiid*, zet T. E. Halbertsma* het blad voort tot 1895. Medewerkers o.a.: C. Wielsma, S. S. Koldijk, J. B. Schepers, S. van der Burg.

Zie: Cat. Prov. Bibl., 175; Troelstra, Gedenkschr. I, 264-266.

FORIENING FOAR FRYSKE FOLKSKUNST (Ver. voor Fr. volkskunst). Opgericht 1934 door Elske van der Zee en D. Kalma*. Doel: herleving der Fr. volkskunst. De F.F.F., inventariseerde volkskunstenaars en ambachtsbedrijven, wekte belangstelling voor de Fr. produktie door tentoonstellingen, organiseerde de 'Marie-van-Hemertprijsvraag', publiceerde *Fr. Folkskinst* (platenalbum: Bouma, Vegter, Wassenbergh, 1945) en het *Malboekje foar Frouljue's hantwark*, richtte mee het F.A.F.* op, dat het werk gedeeltelijk overnam.

Zie: Leeuw. Cour. (7.4.1937).

FORIENING FOAR IN FEDERAEL EUROPA, Fryske (F.F.E.), opgericht 1949. z Federalisme.

FORJIT MY NET! (Vergeet mij niet!). Na 'Iduna'* en vóór 'Fryslân'* het tijdschrift van het Fr. Selskip (1871-1915). Redacteur: G. Colmjon (-1884), dan O. H. Sytstra, S. van der Burg.

Zie: Cat. Prov. Bibl., 171-172.

FORMERUM. Buurschap op Terschelling, onder Midsland en Hoorn, met de enige molen van het eiland. Geboorteplaats van Willem* Barentsz?

FORMULIEREN (KERKELIJKE). De Fr. geref. kerk der Republiek ging steeds meer nadruk op de leer leggen; na ca. 1600 is het gezag der *F.* sterk toegenomen. Niet alleen predikanten en schoolmeesters moesten de Heidelbergse Catechismus en de Nederlandse geloofsbelijdenis ondertekenen, ook de Franeker professoren. De bijbel werd uitgelegd naar de *F.* J. Bogerman* en S. Lubbertus* bevorderden dit, anderen (Daniël* Johannis Snecanus) kwamen erdoor in moeilijkheden. Toen de synode te Lwd. van 1619 alle aanwezigen liet tekenen, weigerden maar enkele predikanten. De vijf Dordtse leerregels golden, maar de Staten hielden de invoering der kerkorde* tegen. Lang zijn de *F.* in naam gehandhaafd, maar oogluikend is veel toegelaten. In de gedrukte wetten zijn de *F.* niet opgenomen. Over het *F.*-gezag is in de 18de eeuw veel gestreden (H. Venema*), in de 19de blijkt er praktisch niets van overgebleven. Behalve de *F.* van Enigheid waren er doop- en huwelijks-*F.*, maar er bestond vrij veel willekeur.

Zie: F. S. Knipscheer, De invoering en waardering der geref. belijdenisgeschriften in Ned. vóór 1618 (Leiden 1907); Cuperus, Kerkelijk leven n; J. Lindeboom, De confessionele ontwikkeling der reformatie in de Nederlanden (Den Haag 1946).

FORMULIERGEBED. Door de kerk opgesteld vast gebed. Tijdens de Republiek bestond een *F.*

waarin stadhouder en Staten genoemd werden. Ca. 1663 streed men over de vraag wie het eerst moest worden genoemd, z Lemma.

FORNDEL, farndel. Landmaat op Het Bildt, gelijk aan één vierde morgen.

FÖROYAR, FaerØrer. De overlevering zegt, dat na de Noren (9de eeuw) heidense Friezen op de *F.* kwamen, zeerovers, die zich apart hielden tot ze door de Zwarte Dood (ca. 1352) bijna werden uitgeroeid.

Zie: V.A. (1861), 132-151; I.H. XXXII (1954), 131 en 152-153.

FOR ROOMSK FRYSLAN (Voor rooms Frl.). Tijdschrift van het Roomsk Fr. Boun (opgericht 1917); jaargangen 1917-21; 1929-41; 1946. Sedert 1949 'De Katholieke* Fries'.

FORTEMAN, z Magnus.

FOSITE(S)LAND. Eiland in vroege M.E. op de grens van Fr. en Deens gebied. Men vereerde er god Forseti (Fosete, Fosite, Foste), wrsch. de god van het recht. Willibrord* doopte er ca. 698 bij een bron en slachtte heilige koeien. Ook Liudger* is er geweest. Wrsch. is *F.* Helgoland (Adam v. Bremen, P. C. J. A. Boeles, W. Krogmann) en niet Ameland (D. Kalma, T. Brandsma). Dus onwrsch. dat *F.* de naam van klooster Foswerd verklaart (nl. als Forsetiswerd).

Zie: Fr. Jierb. (1938), 99-112; W. Krogmann, Die heilige Insel (Assen 1940); Boeles II, 283-285.

FOSTEDINA. Naar de legende: Fr. koningsdochter uit Willibrords tijd; bevrijdt zeven Deense jongens uit de gevangenis; wordt gered door Aldgisel, Redbads zoon, die haar trouwt; draagt als eerste het oorijzer*, om de littekens van een doornenkrans te verbergen.

FOSWERD (ook: Bethanië). Benedictijnenabdij (dubbelklooster?), gewijd aan St.-Jan de Doper. Gevestigd te Kollum (Ameland) sedert 866(?); wegens de Noormannenaanvallen ca. 1000 naar Ferwerd verplaatst. Ferwerderadeel had rechten op Ameland. Bij gevechten tussen Schieringers en Vetkopers is de kerk verbrand. *F.* is 1580 verwoest, z Fosite (s) land.

Zie: V.A. (1846), 44-58; Reg. Leeuw. Cour., 47; Ned. kloosterzegels I, afl. in, 33.

FOTOGRAFIE, z Grafische nijverheid.

FOUDGUM (Fr.: idem; um*-naam, niet familienaam Foldinga). Typisch terpdorp in Westdongeradeel (153 inw.); herv. kerk; voormalige pastorie, waar François Haverschmidt* (Piet Paaltjens) 1859-63 woonde.

FOX (Fuchs), Nittert, 'de grote kapitein'. Aanvoerder van de Zwarte* Hoop, in 1495 door Albrecht* van Saksen naar Frl. gestuurd, dat hij met W. von Schaumburg* onderwierp; sneuvelde in Groningerland (1499).

Zie: N.B.W. I, 891-893.

FRANA, 'de van de heer afhankelijke, hem vertegenwoordigende' (vgl. Franeker). Een

ambtenaar die direct de graaf*, indirect de Frankische koning vertegenwoordigt; synoniem met skelta*.

Zie: Ph. Heek, Die altfriesische Gerichtsverfassung (Weimar 1894), 36, 333.

FRANCISCANEN. Bedelorde. Het radicalisme van Franciscus' testament maakte, dat de pausen spoedig verzachtingen toestonden. Wie daarvan profiteerden, heetten gaudenten of conventuelen. Wie streng aan Franciscus' regel vasthielden, heetten observanten. Zij mochten eigen kloosters stichten en bestaande hervormen. In 1517 vormden ze een eigen orde (ook de nieuwe kapucijnenorde baseert zich op het testament). 1281: gaudenten vestigen zich te Bolsward; 1457: observanten stichten klooster te Lwd.; 1474: het klooster te Bolsward wordt hervormd (z Brugman). Juist de *F.* moesten het in 1580 ontgelden.

Na 1600 komen *F.* als missionarissen* terug: van de Brabantse provincie in Franeker (ca. 1618), in Lwd. (ca. 1620), in Bolsward (1624); van de Keulse provincie (door N.W. Cousebant*, via Haarlem en Steenwijkerwold) in Wolvega (1628-1786), Heerenveen (ca. 1636-1720), Workum (1662-64) en Steggerda (1666-1776). Door het regulerenverbod verdwenen die van de Keulse provincie; die van de Haarlemse handhaafden zich tot de Franse tijd. In 1853 is een Nederlandse provincie georganiseerd, die i.p.v. Lwd. (1855) een tweede kerk in Bolsward kreeg. Klooster in Drachten (1933), H.B.S. in Bolsward (1950), verder cultureel werk en sociaal-kerkelijk onderzoek. Geen orde telt zoveel Fr. leden als de *F.*, zowel in Nederland als in de missie.

Zie: Bijdr. voor de gesch. der Minderbroeders in Nederland v (1948), 326-355.

FRANCISCANESSEN (meestal: de kleine zusters van St.-Joseph) van Heerlen. Gesticht 1872 door mgr. P. J. Savelberg. Onderhouden de regel van de derde orde van Franciscus. Sedert 1943 te Drachten: ziekenverpleging, kleuteronderwijs, parochiewerk.

FRANCK, Christoffel Frederik, schilder (Zwolle 1758-Bennebroek 1818). 1785 naar Lwd. Landschap en stadsgezichten, behangels, schoorsteenstukken.

FRANCK, Isbrant Jeronimusz, medicus (Weesp 1576-Lwd. 15.11.1643). Burger te Lwd. (1601), hofarts.

Zie: N.B.W. X, 267.

FRANCKEN, Johan Herman. 'Vrije meester' of kwakzalver uit Brunswijk; beoefende de geneeskunde, speciaal de chirurgie in Nederland van 1694-1733; van 1722-28 lid van het chirurgijnsgilde te Workum: oculist, steen- en breuksnijder.

Zie: Leeuw. Cour. (8.5.1954).

FRANEKER (Fr.: *Frijentsjer*; uit frana* en eker, akker; domeingebied). Gem. en stad in N.W.-Frl., in Westergo, oudtijds derde in rang. Tot de gem. behoren de buurschappen: Arkens, Kie, Kiesterzijl, Lankum, Lutjelollum en Salwerd.

WAPEN: Zijnde van lazuur, beladen met een gouden Klok, het schild gedekt met een Kroon en vastgehouden door twee vrouwenbeelden, verbeeldende de Godin Ceres, alles van goud' (→ Stadswapens). De stadskleuren zijn geelblauw.

BEVOLKING. In 1714 3668 inw.; 1748 3671; 1957 9060; 1958 9234. De beroepsstructuur (1947) geeft de volgende cijfers: landbouw 501, nijverheid 985, handel en verkeer 918, huiselijke diensten 201, overige beroepen 577. De nijverheid bestaat uit: fabricage van veevoeder, metaalnijverheid, o.a. scheepsbouw en ziekenhuismeubelen; verder o.m. meubelindustrie en drukkerijen. In totaal werken 452 personen in industriële bedrijven met meer dan tien man. Aanzienlijke groothandel: grossierderijen, agrarische produkten (o.a. pootaardappelenexport en aardappelsorteerbedrijven, groenteveiling). Jaarmarkt (paarden) in okt.; fokveedag (om de twee jaar) in kader van vier agrarische dagen. Belangrijk verzorgingscentrum. *F.* neemt ook een belangrijke plaats in de wereld der kaatssport in. *F.* is de geboorteplaats van o.a. J. Althuysen, P. C. en Jac. Scheltema, B. Schotanus à Sterringa.

TAAL. In 1955 zijn van de 1141 lag-schoolkinderen 1064 onderzocht: 83 pct. sprak Stadsfr., 33 pct. Fr., 12 pct. Nederlands, terwijl ²/₃ der Fr.-sprekenden ook Stadsfr. in de omgang gebruikte.

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. Ned. herv. 2715, geref. 1696, chr. geref. 199, doopsgez. 211, r.k. 1182, andere gezindten 468, buitenkerkelijk 2503 (cijfers 1947). Bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 1956 kreeg de K.V.P. 542 stemmen, P.v.d.A. 1789, A.R.P. 1105, C.H.U. 449, V.V.D. 440, C.P.N. 174, en werd de rest verdeeld over kleine partijtjes. De gemeenteraad telt 13 leden: 2 K.V.P., 5 P.v.d.A., 3 A.R.P., 1 C.H.U., 2 V.V.D. (1958).

LIGGING. De gem. heeft een opp. van 17,22 km², en wordt bijna geheel omgeven door Franekeradeel. In het westen grenst *F.* ook aan Barradeel, in het oosten aan Menaldumadeel en Hennaarderadeel (→ Barradeel).

BODEM. Bodemhoogte varieert van — 0,3 tot ca. 0,8 N.A.P., afgezien van een paar hoogten. De gem. behoort tot het zeeverende waterschap Der Vijfdelen* Zeedijken Binnendijks.

GRONDSOORTEN. *F.* behoort tot het zeekleigebied. Een boring W. van de stad had als resultaat: 1-2,5 m onder maaiveld zandige, kalkhoudende klei, overgaand in slibhoudend zand niet schelpen; veen op 5,75-6,75 m; daarna zand, afgewisseld met keileem, leem of potklei.

BODEMGEBRUIK. Grasland ca. 66,5 pct., bouwland ca. 31 pct., tuingrond ca. 2,5 pot. (cijfers 1956 C.B.S.). Aardappelen vormen het voornaamste akkerbouwprodukt. De veestapel bestaat uit: 2147 stuks rundvee, 131 paarden, 848 schapen, 439 varkens, 2190 hoenders (cijfers 1956 C.B.S.).

VERKEERSWEGEN EN -MIDDELEN. *F.* heeft goede auto-, spoor- en waterwegen. De busdiensten L.A.B.*; L.A.B.O.* en N.T.M.*; N.A.C.O. verzorgen met de Nederlandse Spoorwegen het personenvervoer; dat van goederen heeft plaats per as en per

schip.

GESCHIEDENIS. *F.*, dat reeds ca. 1085 een bewoonbare plaats was, kreeg wrsch. ca. 1200 omwallingen, en in de 15 de eeuw stadsrecht, dat zich in verschillende stadia ontwikkelde (marktrecht o.a. in 1402). In de Buurbrief van 1417 is het stedelijk gebied, dat vrijwel overeenkomt met de tegenwoordige gemeentegrenzen, al aangegeven (z. Barradeel). In de 15de eeuw werd *F.* bijna geheel bestuurd door de Sjaerda's of Sjaerdema's, later door de Hottinga's, wier macht erfelijk was. *F.* was een bolwerk en uitvalspoort der Schieringers; in 1496 is een Groningse aanval afgeslagen (Groninger* passie), en in 1499 wordt *F.* residentie van Albrecht* van Saksen; zijn zoon Hendrik blijft er, om namens Albrecht Frl. te besturen. De stad wordt een jaar later opnieuw belegerd, maar door Albrecht ontzet. Hiervoor werd de stad beloond met o.a. een weekmarkt en twee jaarmarkten. Na 1506 is *F.* geen residentie meer: de centrale regering wordt eerst in Harlingen, vervolgens in Lwd. gevestigd. Na in 1572 even Oranjestad te zijn geweest, gaf *F.* zich over aan Robles* (Waalse bezetting). De stad werd 1578 Staats, en 1584 is Willem* Lodewijk er gekozen als stadhouder en gouverneur van Frl. De 17de eeuw deed de Hogeschool* (1585-1811) *F.* op de voorgrond treden (grootste bloei 1635-65 en 1685-1700). Het Rijks-Atheneum bestond van 1815-43. De stad was 1787 en '95 een patriottisch brandpunt (Jelle Banga* nog in 1813 tot maire gekozen). In de 16de eeuw had *F.* de volgende landpoorten: W. of Harlinger (afgebroken 1852), N. (id. 1842), O. of Dijksterpoort (id. 1849), en de waterpoorten: Leeuwarder, Dongjumer, Harlinger waterpoort, en Bildtse of Dongjumer pijp. Aan versterking van *F.* is vooral in 1534 en daarna zorg besteed, maar vestingstad van betekenis is het nooit geweest. De vrij hoge bolwerken (er resten nog een groot deel van het N. bolwerk en twee overblijfsels van bastions aan west- en oostzijde), de buitengracht en de poorten waren de voornaamste verdedigingsmiddelen. Het Z. bolwerk afgegraven in 1879-80. In de 20ste eeuw is de stadsuitbreiding buiten de grachten energiek aangepakt. *F.* heeft de volgende staten of Stinsen gehad: twee Sjaerdemahuizen, twee Botniahuizen, Martena-, Dekama-, Ockinga-, Hottinga- en Egmondshuis. → Hogeschool.

MONUMENTEN EN KERKEN. Raadhuis (1591); P.T.T.-kantoor (1662), waarvan de ingang de vroegere Waag (1657) is; Koren- of Zakkendragershuisje (1634); Martenahuis (→ Bouwkunst II); Ned. herv. (Martinij-kerk; r.k. kerk; Stadsarmenhuis; Klaarkampster- en Diaconieweeshuis; Westerhuis-vrouwengasthuis; herv. Diaconiearmenhuis; voormalige Academie; vele particuliere gebouwen in renaissance- en Lodewijkstijlen. Eise Eisinga*- en Willem Westra*-

monument. *F.* bezit de oudste nog bestaande studentenherberg, de Bogt* van Guné. Kerken (buiten de genoemde): geref., chr. geref., doopsgez., vrije evangelische en baptistenkerk.

SCHOLEN EN INSTELLINGEN. Drie kleuter- en twee B.L.O.-scholen, twee openb. lagere en een openb. uloschool, chr. nat. lagere en chr. nat. uloschool, lagere school voor chr. volksonderwijs, r.k. lagere jongens- en meisjesschool, neutrale landbouwhuishoud- en chr. lagere landbouwschool. Vermeld dient nog de Openb. Leeszaal en Bibliotheek.

MUSEUMS: *a.* Raadhuis; *b.* 't Coopmanshûs, Voorstraat 49 — Stedelijke verzameling, ingericht 1941 in het huis van Georgius Coopmans. Uit de Hogeschool o.a. Senaatskamer, botanische verzameling-Schlaumbach; curiosa van A. M. van Schurman; maquette van *F.* in de 17de eeuw; *c.* Wereldberoemd planetarium, inde jaren 1774-81 vervaardigd door E. Eisinga.

KLOOSTERS, *a.* Refugium van Lidlum in de Voorstraat; *b.* Kruisbroederklooster Solsequium Mariae (Maria's zonnebloem) (1468-1580), de latere Hoge school, z. Kaatsen, Kalahey. B., H. S. Zie: Vr. F. IX (1862), 103-128; A. Telting, Het Oud-Fr. Stadrecht (1882); A. Hallema, *F.* door de eeuwen heen (1953); Reg. Leeuw. Cour., 47-48; Repert., 184-187; Leeuw. Cour. (21.4.1956).

Franeker Buurbrief. Oudst bekend *F.* stadsrecht (1417); opgesteld door de stad, met toestemming van Franekeradeel. Stad en grietenij hadden even hoge jurisdictie.

Zie: Oudfr. oork. II, nr. 10; G. Overdiep en J. C. Tjessinga, Rechtsomgang van Franekeradeel (1950), 151-154.

Franeker Halsrecht. Westergo verleent hoge jurisdictie aan de stad *F.* (1474).

Zie: Oudfr. oork. II, nr. 77; G. Overdiep en J. C. Tjessinga, Rechtsomgang van Franekeradeel (1950), 154.

Franeker Historische Courant. Krant uitgegeven door het patriottisch bestuur te *F.*, tussen 14 en 21.9.1787; drie nummers van vier bladzijden.

Franeker Stoombootmaatschappij, z. Stoombootmaatschappij.

Franeker Vijfdelen, z. Vijfdelen Franeker.

FRANEKERADEEL (Fr.: *Frijentsjeradiel*). Gem. rondom de stad Franeker. In de M.E. vormde *F.* met de grietenijen Menaldumadeel, Baarderadeel, Hennaarderadeel en Barradeel het district Franaëker of Vronakker in Westergo. Tot de gem. behoren de dorpen: Dongjum, Boer, Ried, Schalsum, Peins, Sweins, Herbaijum, Midlum, Hitsum, Tsjum, Achlum, en de buurschappen: Kingmatille, Koningsbuurt, Tritsum. De zetel van de gem. is sinds 1895 het Martenahuis te Franeker. → Bouwkunst II.

WAPEN. Zijnde van lazuur, beladen met een gouden dwarsbalk, van de regter boven naar de linker benedenhoek des schilds nederdalende, voorts drie open rozen van keel loopende van de

linker bovenhoek naar de regter benedenhoek des schilds zodanig dat de middelste roos op de gulden dwarsbalk komt. Het schild gedekt met een goude kroon'. Het aan de gem. toegekende wapendiploma dateert van 25.3. 1818 (→ Grietenij wapens).

BEVOLKING. In 1714 2145 inw.; 1880 5365; 1900 5151; 1958 4943. De beroepsstructuur (1947) geeft de volgende cijfers: landbouw 1206, nijverheid 368, handel en verkeer 247, huiselijke diensten 129, overige beroepen 108. De nijverheid bestaat uit de fabricage van zuivelprodukten (zuivelfabrieken te Achlum en Tsjum), twee kalkbranderijen en een lederwarenfabriek te Koningsbuurt onder Midlum.

TAAL. In 1955 werden van de 541 lag.-schoolkinderen er 500 onderzocht op hun taal. Het bleek dat 96 pct. Fr.-talig was, terwijl 44 kinderen van de openb. lag. school te Midlum Stadsfr. spraken (Harlinger invloed).

KERKELIJK EN POLITIEK LEVEN. Ned. herv. 2653, geref. 983, doopsgez. 81, r.k. 309, andere gezindten 212, buitenkerkelijk 721 (cijfers van 1.1.1957). Bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 1956 kreeg de K.V.P. 130 stemmen, P.v.d.A. 1133, A.R.P. 547, C.H.U. 561, V.V.D. 245, C.P.N. 28, en werd de rest verdeeld over kleine partijtjes. De gemeenteraad telt 11 leden: 4 P.v.d.A., 2 A.R.P., 3 C.H.U., 2 V.V.D. (1958).

LIGGING. De gem. bestaat uit een N. en een Z. deel, en had in 1953 een opp. van 5916 km⁸. *F.* grenst in het noorden aan Barradeel, in het westen aan Barradeel, Harlingen en Wonseradeel, in het zuiden aan Wonseradeel en Hennaarderadeel, in het oosten aan Hennaarderadeelen Menaldumadeel. Op 1.7.1955 had een grenswijziging plaats tussen *F.*, Harlingen en Barradeel (→ Barradeel).

HOOGTE VAN DE BODEM. Naast de diverse hoogten kent *F.* verschillende gedeelten die—N.A.P. liggen (van ca. — 0,6 tot ca.—0,1). Overigens varieert de hoogte van ca. + 0,1 tot + 0,9 N.A.P. De zeeverende waterschappen zijn: Der Vijfdelen Zeedijken Binnendijks en Der Vijfdelen Zeedijken Buitendijks.

GRONDSOORTEN. De boring bij Achlum bracht o. a. het volgende aan het licht: van 0-3 m onder maaiveld fijnzandig, kalkhoudend leem; tot op 52 m slibhoudend zand, met op een diepte van ca. 18-21 m zand- en grindhoudend leem (keileem), en van 31-36 m zwarte, vette potklei (kalkvrij). *F.* behoort tot het kleigebied van Frl., deels tot de bouwstreek, deels tot het kleiweidegebied.

GEbruik VAN DE BODEM. Het grasland beslaat een opp. van 67,5 pct.; voor bouwland is 31,75 pct. in gebruik, terwijl 0,75 pct. uit tuingrond bestaat (cijfers C.B.S., 1956). Voornaamste landbouwgewassen: aardappelen 467 ha, tarwe 313 ha, haver 141 ha, peulvruchten 108 ha, suikerbieten 77 ha, gerst 56 ha, vlas 31 ha, koolzaad 24 ha (1956). De veestapel omvatte in 1956: 7702 stuks rundvee, 462 paarden, 3440 schapen, 339 varkens, 2845 hoenders (cijfers C.B.S.).

VERKEER. Het wegennet onderging in 1956-57 belangrijke verbeteringen. In het X. deel van de gem. verzorgt de L.A.B.O.* in het Z. deel de L.A.B.* het personenvervoer, terwijl N.T.M.* / N.A.C.O. *F.* in het traject Lwd.-Alkmaar opnamen.

GESCHIEDENIS. Van deze tweede grietenij van

Westergo, liggende in de oudste kern van dit gebied, vertelt de historie weinig bijzonderheden. In en om de elf dorpen liggen vele terpen, die veelal ook zelf namen hebben. Bekende adellijke geslachten (bijv. de Goslinga's) komen uit deze grietenij, die in de dagen der Schieringers en Vetkopers vaak strijdtoneel was. Ook de Geldersen en Bourgondiërs kwamen hier in botsing. Eertijds waren er twee kloosters: Miedum en Ludingakerk, H. W. Steenstra schreef in 1826 *Oudheidkundige aantekeningen van de dorpen en kloosters der grietenij F.*, meer een dorps- dan een grietenijbeschrijving. G. Overdiep en J. C. Tjessinga schreven *De Rechtsomgang van F. 1406-38* (1950).

B., H.S.

Zie: Leeuw. Cour. (16.6.1926); Vr. F. XXXV (1939), 153-160; B. XI (1949), 139-143; XII (1950), 27-29; XIII (1951), 149-156.

FRANJEBUREN, Franjum (buren) (Fr.: *Franiebuorren*). Buurschap onder Marsum. Vóór 1270 klooster van de benedictijner zusters, die toen naar Baijum en Lidlum trokken bij gebrek aan leiding. Het goed kwam aan Lidlum.

Zie: Sibrandus Leo's Abtenlevens, ed. D. A. Wumkes (1929), 38-39, 47.

FRANK, Richeus Regnerus Elgersma, organist (Lwd. 1829-6.10.1858). Evenals vader Pieter *F.* bekend organist, beiden componeerden ook.

Zie: N.B.W. IV, 618.

FRANKEN. Westgermaanse stam. Stam misschien van de Chauken af, dringt na 300 op naar N.-Gallië, trekt ca. 450 weer naar het noorden. Na 500 contact met de Friezen, eindigend in een Fr. nederlaag. z Dagobert, Fresia citerior, Karel de Grote, Karel Martel, Pippijn van Herstal, Redbad.

Zie: W. J. de Boone, De *F.* van hun eerste optreden tot de dood van Childerik (Amsterdam 1954).

FRANKENA, Abel, staatsman. Geboren te Oosterwolde, vlucht 1567 naar Emden*, na 1580 in Frl. in belangrijke functies: hielp bij de oprichting der Hogeschool*, hield op 29.7.1585 de inwijdingsrede, was gezant; sterfjaar onbekend.

Zie: B.W.P.G. III, 114-116.

FRANKRIJK. In de Romeinse tijd leverde Gallië veel industrieproducten. Na de bezetting door de Franken dreven Fr. kooplui er handel. Maar na 843 bleef *F.* zwak tot ca. 1100. Na 1200 neemt het de leiding van kruistochten, waarbij ook Friezen zich aansloten. Werkende met het Karels-privilege, bereidt *F.* in 1537 een bondgenootschap voor, in 1338 te Ap-pingedam gesloten, maar zonder effect. Van 1600-1800 komen veel Franse cultuurdragers naar Frl., vooral na 1685 (z Réfugiés); in Lwd., komt een Waalse gemeente (1659-1888) (z Walen). De hogere standen gebruiken tot 1900 veel Frans. Dit was gunstig voor het opnemen van Verlichtingsgedachten in de 18de eeuw. Dan komen de Fransen zelf (z Franse tijd). Na 1813 betekent het contact weinig. Het Fr. volk had genoeg van

'Franske wyn' (Franse drukte). Een aantal Fr. boeren vestigde zich tussen W.O. I en II in *F.* en slaagde er voor een deel als zelfstandige boer. Uit Frl. belangrijke export van zwartbont fokvee (Française Frisonne Pie Noire) en pootaardappelen (vnl. Bintje). Ten slotte werken in *F.* verscheidene Friezen als r.k. priester.

FRANSE LEENWOORDEN. Naast de *F.l.* die het Fr. met het Hollands gemeen heeft, zijn er een aantal die het Fr. wél, het Hollands niet heeft. Ze zijn in vorm meest sterker gewijzigd dan de eerste groep, en vaak heeft het woord zich beperkt wat gebruik, inhoud of gevoelswaarde betreft:

risselwaesje meitsje (résolution), zich klaarmaken, vooral om naar bed te gaan; *eurne regaed op meitsje* (regard), ergens in voorzien; *rampoai* (rompu), stuk; *avesearje* (avancer), voortmaken; *reboelje* (rébellion), drukte; *immen tantsje* (tenter), iemand polsen; *wisansje* (usance), gebruik.

Deze groep is vrij groot; oorsprong en ontwikkeling zijn nog onvoldoende onderzocht (speelt volksetymologie soms een rol?); *vele F.l.* zijn al vóór de Franse tijd ingeslopen, er is o.a. invloed van het hof.

Zie: De Gids CVII, II, 79-88.

FRANSE TIJD. De periode 1795-1813, waarin Nederland vazalstaat en deel van Frankrijk was, is voor Frl. weinig bestudeerd. Toen de Franse troepen naderden, besloten de Staten te onderhandelen, maar de Fransen weigerden (26.1.1795). Een driemanschap van patriotten (Daam Fockema, Eduard Marius van Beyma, Thomas Joha van Reitsum) leidde de omwenteling, 10.1.1795 begonnen met de omzetting van het Leeuwarder stadsbestuur door H. Borgrink* en besloten met die der Staten op 21.2.1795. In het algemeen kwamen gematigde personen in het bestuur, die het bij de vrijheidsbomen* en grote woorden lieten. O.l.v. de stadstimmerman vernielden radicalen de graven der Nassaus* in de Grote Kerk te Lwd. (I en 16.8.1795); enkele Oranjemannen werden gestraft; alle adellijke wapens moesten verdwijnen. Sinds 4.3.1795 had Lwd. Frans garnizoen; legering en onderhoud veroorzaakten moeilijkheden. De regering wilde niet samenwerken met de radicalere leesgezelschappen, verenigd in het Comité Centraal Provinciaal.

Politiek veranderde er zo weinig, dat Frl. zich in de Staten-Generaal verzette tegen samenroeping van een Nationale Vergadering, waarvoor juist het Leeuwarder leesgezelschap min of meer het initiatief genomen had. Toen trokken de Fransen hun troepen terug en het Comité Revolutionnair (de jakobijnen) grepen de macht (26.1.1796). Meteen stemde Frl. voor het bijeenroepen der Nationale Vergadering. Al lieten de Staten-Generaal het oude bestuur herstellen (11.2.1796), de Franse gezant en de Hollandse clubs bevestigden met hulp van gewapende boeren de macht der jakobijnen (25.2.1796). Velen weken uit, oud-regenten werden gevangengezet. Aan de kerkgoederen legde de regering een gedwongen lening, op. De scheepvaart lag stil door de oorlog met Engeland: de handel moest omwegen gebruiken. De waardering voor de revolutie

nam dan ook snel af, maar uitingen van Oranjeliefde als het Kollumer* oproer werden streng onderdrukt (3.2.1797). De nieuwe staatsregeling, dank zij de medewerking der Fransen op 1.5.1798 ingegaan, veegde Frl. van de politieke kaart: de Zevenwouden opgenomen in hê t dep. van de Oude IJssel (hoofdstad Zwolle), de rest in dat van de Eems (hoofdstad Lwd.). Elke maatregel moest in Den Haag goedgekeurd worden; wie tegen de bestaande regering was, had geen politieke rechten. Toen de Engelsen de Bataafse Republiek ten val wilden brengen, ondernamen zij ook een landing bij de Lemmer, maar werden door de Lemster burgerwacht bij de Follegaaster* brug teruggeslagen (2.10.1799).

In 1801 werd weer een dep. Frl. ingesteld, de verdere indeling wisselde nogal. De volksinvloed verminderde, de administratie breidde zich uit, oude instellingen verdwenen, evenals eigen maten en gewichten. De landbouw bloeide, de steden kwijnden.

De inlijving bij Frankrijk (1810) bracht opheffing van Hof en Hogeschool, invoering van burgerlijke stand en kadaster, militaire dienst en streng toezicht op handel met Engeland. De kundige prefect, baron Verstolk*, wist de scherpste der Napoleontische dictatuur wat te temperen en het billijke van sommige maatregelen aan te tonen. Het (geringe) verzet was tegen dienstplicht of douane. Het jaar 1813 was niet zonder spanning, maar de bevrijding kwam van buitenaf: de Kozakken* bereikten Lwd. op 18.11.1813, Workum op 21.11.1813.

Zie: D. Kalina. Skiednis fen Fryslân (1935), 286-295 H. Twerda, Âldfaers erf (1946), 243-267; Rondom de Oldehove (1952), 204-216; Repert., 392-393; Reg. Leeuw. Cour., 66; H. Sannes, Het Bildt IIIA (1956).

FRATERNITEITEN, z Burgersociëteiten.

FRATERTJE (Fr.: *heidebarmke, grêffûgeltsje*). Wintervogeltje langs de kust, werd vroeger voor de kooi gevangen.

FREDERIK. Zou geboren zijn te Sexbierum, van moederszijde uit Redbads geslacht. Bisschop van Utrecht (ca. 820-835); verrichtte streng de visitatie in zijn bisdom, trad in Frl. op tegen ketterijen, stelde in Staveren een Drievuldigheidsformulier op (het volk gebruikte het bijbehorend gebed echter als bezweringsformulier tegen 'witte wiven'). In Staveren liet hij Odulf achter. Na verwijten aan Lodewijk de Vrome over het wangedrag van diens vrouw Judith, is hij (op haar bevel, zei men) in de St.-Salvator te Utrecht vermoord. Kerkpatroon in Sloten en Steggerda. Feestdag 18 juli.

Zie: N.B.W., 455-456.

FREDERIK VAN HALLUM, geestelijke (P-3-3.1175). Na studie te Munster (contact met de norbertijnen van Kappenberg) pastoor in zijn geboortedorp. Wendt zich na de dood van zijn moeder via bisschop Godfried tot de norbertijnen van Mariënweerd, sticht de abdij Mariëngaard bij Hallum (1163; met vrouwenklooster Bethlehem onder Oudkerk). Reorganiseert het klooster 'te Dokkum, sticht Beerta en Kloosterburen. Als moederklooster kiest hij Steinfeld. Zijn graf trok tot

ca. 1650 veel bezoek; de relieken zijn 1616 in Henegouwen in veiligheid gebracht.

Zie: Abt Sibrand, Het leven van de zalige F. v. H., vertaling E. Bruna (1947).

FRESKA LANDRIUCHT, z Druk, Oude.

FREMY, Claude, stadsgeschet- en klokkengieter te Amsterdam (Winterswijk 1646-Amsterdam 3.1.1699). Maakte het (opgeborg) stadhuiscarillon van Lwd. (1686).

FRENCELIUS, Joachim, medicus (Camenz, in Duitsland, 1611-Groningen 27.3.1669). Gouverneur van Ernst en Willem van Haren (1647), stadsgeneesheer te Grave (1649), hoogl. in de medicijnen te Franeker (1651). Een zeer gezien arts, ook aan het hof.

Zie: Boeles I, 2de dl., 207-208; Ned. Ts. v. Geneesk., 81 (1937), 4262.

FREONEBÂN, De (De Vriendenband), Mededelingenblad van de Stifting Schylgeralân.

FRERICHS, Geert Elias, theoloog (Rahe, bij Aurich, 24.11.1836-Borne 22.12.1906). Doopsgez. predikant in Frl. (1863-90), schreef veel over doopsgez. zaken.

Zie: B.W.P.G. III, 129-130 (met bibliografie).

FRESIA CITERIOR. Naam voor gebied van Aldgisl*, door Pippijn op Redbad veroverd (686), waar Willibrord* gewerkt heeft (690). Ten zuiden van de Oude Rijn, streek om Dorestad, of ten zuiden van het Vlie: Kennemerland.

Zie: Boeles II, 274.

FRESINGA, Reinico (Rienk), kroniekschrijver († ca. 1595). Burgemeester (van Franeker?). Zijn kroniek over de Nederlandse opstand, nov. 15/6-jan. 1582 (*Memories van den gedenckwerdigen dingen...* Deventer 1584), is betrouwbaar.

Zie: N.B.W. VII, 444.

FRESKE RIIM, Thet. Fr. kroniek in 1671 verzen, laat-Oudfr., tegen 1500, overgeleverd in een door S. A. Gabbema* geschreven handschrift (Lwd., Fr. Gen.).

Het *F.R.* begint met Noach, die na zijn landing in een visioen drie sterren (zijn zoons) elkaar ziet bestrijden. Hij zendt dan Sem, met kroon en witte vaan, naar Europa, en de verdoemde Cham naar Afrika. Uit Azië trekken de Friezen (dus Semieten) in tien schepen met vaan en kroon naar Hibernia; zeven varen door en landen in Eemsgo. De Friezen vragen en krijgen van de heidense Redbad van Denemarken een stadhouder, en vermoorden hem. Later onderwerpt zijn zoon de Friezen weer aan Redbad.

Deze neemt de kroon in beslag, maar de Friezen begraven de vaan. Met Karel de Grote vechten zij zich vrij, en worden door Willibrord* gekerstend. Deze stelt Magnus* Forteman aan hun hoofd, en geeft hem de vaan.

Zie: Thet Freske Rum - Tractatus Alvini, ed. A. Campbell (1952); H. Bruch, Kroniek der Fr. kronieken (1952), 13-14.

FRET. Kleine marterachtige. Wordt in Frl. gebruikt voor de jacht op konijnen, o.a. te Sint-Nicolaasga, waar men ze ook fokt. Niet zuiver

carnivoor. In Sint-Nicolaasga krijgen ze brood en melk.

FREULEPARTIJ. Jaarlijkse kaatswedstrijd voor jongens van 14, 15 en 16 jaar in Wommels, onder auspiciën van de Koninklijke* Ned. Kaatsbond. Naam naar de schenkster der prijzen (horloges), freule C. J. de Vos van Steenwijk. z Kaatsen.

FRICO (Fr. Coöp. Zuivel Export Vereniging) te Lwd. Verkoopvereniging voor 52 coöp. zuivelfabrieken in Frl. met een totale melkaanvoer van 581 miljoen kg in 1956. De omzet van de -F. bedroeg toen 34 miljoen kg kaas, 9 miljoen kg boter, 3 miljoen kg melkpoeder (ca. 14 pct. van de Nederlandse handel in deze produkten). Grootste zuivelverkoopvereniging in Nederland; pakhuizen te Lwd. en Wolvega. In Warga bereidt de *F.* centraal melkprodukten. De *F.* vormt met zes andere coöp. verenigingen de Bond van Coöp. Zuivelverkoopverenigingen in Nederland, te Den Haag. Bij de *F.* werken ca. 800 mensen.

FRIDSMA, Berend Joukes (Bernard), taalkundige (Scharnegoutum 15.1.1905-). Het gezin *F.* emigreerde 1910 naar de V.S. *F.* doceert Duits aan Calvin College, Grand Rapids (Michigan). Leider van het 'Frisian* Information Bureau' en redacteur van 'Frisian News Items'. Publiceerde in Fr. tijdschriften. Schreef overzichten van Fr. literatuur in Amerikaanse encyclopedieën.

Wrk.: The place of the Frisians in Dutch history (1928).

FRIEDRICH, graaf van **Blankenheim** (ca. 1355-Horst, bij Rhenen.9.10.1423). Bisschop van Utrecht (1393). Herstelde het gezag van het bisdom. Werkte in Frl. Albrecht* van Beieren tegen; regelde er de nog hangende geschillen van bisschop Guy; greep ook in op geestelijk terrein, steunde de kloosterhervorming.

Zie: L. Schmedding, De regering van F. v. B. (Leiden 1899).

FRIENS (Fr.: idem; ens*-naam, uit *Freningi*). Dorp in Idaarderadeel (125 inw.), aan de voormalige dijk en herenweg Lwd.-Zwolle (O. van de rijksstraatweg). Herv. kerk, gebouwd 1795, verbouwd 1906, met rouwborden*. De oude state Beslinga, 1620 herbouwd, bewoond door de familie Van Sytzama, is gesloopt in 1849.

Zie: Repert., 187; Reg. Leeuw. Cour., 48.

FRIES. *a.* Stamnaam. Er is gedacht aan verband met Oudfr. *frisle*, *fresle* (krulhaar). Vgl. Nieuwfr. *frisselje* (vlechten). De *F.en* zouden dan krulharigen geweest moeten zijn! z Antropologie, Bevolking.

b. Bouwkundige term: het verticale vlak in een hoofdgelst tussen architraaf en kroonlijst, vaak versierd met schilder- of beeldhouwwerk. Het Franse grondwoord *frise* (krul) is van Germaanse oorsprong (zo misschien verband met *a.*).

c. Wollen stof. Grover, dikker, langer van haar, sterker gevold dan laken, bijv. blauw-, rood- en jicht-*F.*

FRIESCHE LUSTHOF. Verzameling drink-,

dans-, minne-, bruilofts- en gezelschapsliederen van Jan Jzn. Starter*, meest uit zijn Leeuwarder jaren. Van de 85 melodieën zijn 16 Frans, 18 Engels, 4 Italiaans, 3 Duits en wrsch. 4 Fr., nl. van Jaques Vredeman*. De bundel bevat twee Fr. teksten: *Hoe komt it Jetske, siz it my* en *Myn leave Bauckje, myn swiete Famke*. Van 1621-34 zeven drukken.

Zie: Om Jan Jansz Starter hinne (Assen 1953), 30-32.

FRIESCHE VOLKSPARTIJ, Zie Volkspartij **FRIESE DOOPSGEZINDEN**. Naam van een groep doopsgezinden, die 1566-67 onenigheid kregen met uit Vlaanderen gevluchte doopsgezinden in Franeker, Harlingen en elders. Dezen verweten de Friezen overdreven zorg voor hun huizen, en de Friezen hun de luxe in hun kleding. Achtergrond was echter de machtsstrijd tussen de leidende oudsten Dirk* Philips en Leenaert* Bouwens. Eeuwenlange verdeeldheid was het gevolg, niet alleen in Frl., maar tot in Pruisen en Rusland toe.

Evenals de Vlaamse* raakten ook de F.d. tegen 1700 nog weer onderling verdeeld in Oude (of Harde) en Jonge (of Zachte) Friezen. De laat ten verenigden zich (in Harlingen al in 1610) met de Vlaamse doopsgezinden. De Oude Friezen, onderling weer verdeeld in Jan-jacobsgezinden* en Pieter*-Jeltjesvolk, stierven in de 18de eeuw uit. z Fijne Men(n)isten.

Zie: Doopsgez. bijdr. (1893); N. van der Zijpp, *Gesch. der Doopsgezinden in Ned.* (Arnhem 1952).

FRIESE DIJK. Naam van de oude waterkeringen op de prov. grens onder Surhuizum en onder Blesdijke. De eerste heet ook Surhuisterdijk, de tweede ook Waterdijk.

FRIESE PALEN (Fr.: *Fryske peatten*, naar de Gronings-Fr. grenspalen). Dorp, na W.O. II, in Opsterland (816 inw.), ontstaan als veenkolonie, na 1650, langs de Drachtster Compagnonsvaart. Van de schans* van 1593 is niets over.

Zie: Leeuw. Cour. (28.6.1951).

FRIESE SLUIS. Uitwateringssluys van de Fr. boezem bij Zoutkamp, gebouwd bij afdamming van het Reitdiep (1877); in beheer bij het rijk.

FRIES IN DE KERK, z Bijbelvertaling, Preek, Psalmberijming.

FRIES IN HET RECHTSVERKEER. Naarmate het Fr. meer algemene erkenning verwierf als cultuurtaal, werd ook de behoefte om het Fr. tegenover de in Frl. zetelende overheid te gebruiken sterker gevoeld. Directe aanleiding tot het verlenen van dit recht vormde een strafvervolgning tegen de journalist Fedde Schurer* wegens belediging van een rechterlijk ambtenaar, toen deze een verdachte het gebruik van het Fr. had verboden. Het rumoer om deze strafvervolgning (z Kneppelfreed), vestigde in Den Haag de aandacht op het vraagstuk.

Nadat ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie advies hadden ingewonnen van een voor dit doel ingestelde commissie onder voorzitterschap van H. Kingma Boltjes, is een wetsontwerp

ingediend, dat leidde tot de wet van 11.5.1956, Stbl. 242, houdende enige regelen betreffende het gebruik van de Fr. taal, in het bijzonder in het rechtsverkeer. Deze wet erkent het recht om: a. overal in Nederland een eed, belofte of bevestiging in de Fr. taal af te leggen, tenzij de formule daarvan in de grondwet is vastgelegd; b. in Frl. op een terechtzitting, bij het ondergaan van een verhoor of wanneer men ambtshalve, dan wel ingevolge enige bevoegdheid het woord voert, zich van de Fr. taal te bedienen; c. als vertaler voor de Fr. taal te worden beëdigd. Aan het Fr. is daarmee de status verleend, die in Groot-Brittannië het Welsh reeds sedert de Welsh Courts Act 1942 bezat.

FRIESLAND. Ned. provincie. Het *wapen* van Frl. met twee gaande leeuwen en zeven blokken herinnert, evenals de vlag* met zeven bladen van de waterlelie (Fr.: *pompeblêdden*), aan de M.E., de tijd van de zeven Fr. zeelanden*. Westerlauwers Frl., een naam die gebezigd wordt om verwarring met het Noordhollandse Westfrl. en het Duitse Oost- en Noordfrl. te voorkomen, is een zeeprovincie met een *oppervlakte** van ruim 3200 km². Het bestaat uit 1575 km² jonge zeelei, 980 km² zand, 494 km² veen en 190 km² duin en wordt door een zeekering* van 324 km (de Waddeneilanden* meegeteld) beschermd, terwijl de landgrens 122,5 km is. Frl. grenst aan Noordzee, Waddenzee, IJsselmeer, Noordoostpolder, Overijssel, Drente en Groningen (z Grenzen). Het gewest lag lang geïsoleerd, tot in de 18de eeuw meer op de zee (Mare* Frisicum) dan op het land georiënteerd. De 19de eeuw en vooral de 20ste (z Afsluitdijk) hebben hierin verandering gebracht.

Wat de opp. betreft staat Frl. op de vierde plaats in de rij der elf Ned. provincies (na Gelderland, Noordbrabant en Overijssel); wat de bevolking betreft komt dit agrarisch gewest echter op de achtste plaats (vóór Groningen, Drente, Zeeland).

Een overzicht van de *bevolkingsgroei* wijst uit dat er de laatste jaren geen noemenswaardige toeneming is (z Bevolkingsverloop):

1714	1744	1796	1848	1860	1880
129243	135 133	161 513	245 784	274 428	331 515
1900	1920	1940	1955	1958	
342 274	382 876	427 768	470 348	471 033	

Van deze 471 033 inwoners spreken velen thuis de Fr. taal. Het aantal is geringer dan men gewoonlijk denkt en wordt begroot op 250 à 300 000. Een onderzoek bij ruim 60 000 schoolkinderen in 1956 wees uit dat 66,75 pct. Friestalig was, 10,94 pct. Hollands en 31,21 pct. een dialect sprak, waarbij er rekening mee moet worden gehouden dat sommige kinderen tot verschillende groepen behoren.

In verschillende steden wordt Hollands, of Stadsfries gesproken. Verder zijn er enclaves in Het Bildt, de tellingwerven, op de eilanden en bij Kollum. De Fr. taal kent ook verschillende dialecten*. De kaart wijst uit dat in verreweg het grootste deel van Frl. Fries gesproken wordt. De steden maken het percentage betrekkelijk laag (Lwd. 18 pct.!).

De verdeling naar godsdienst (in pct. van 1899 en 1947) is als volgt:

	Ned. herv.	geref.	r.k.	geen godsd.	overige gezindten
1899	60,2	19,7	7,3	6,8	5,8
1947	39,7	24,4	7,3	23,4	5,2

De *politieke** verhoudingen waren in 1954 (verkiezing voor de Prov. Staten) aldus:

P.v.d.A.	A.R.P.	C.H.U.	V.V.D.	K.V.P.	C.P.N.	Overig Part.
37,2	23	17,4	8,5	6,9	3,4	3,6

De Prov. Staten bestonden van 1954-58 uit: 21 P.v.d.A.-, 12 A.R.-, 9 C.H.U.-, 4 V.V.D.-, 3 K.V.P.-leden en 1 C.P.N.-lid.

De Fr. *grond* is grotendeels in cultuur gebracht. De percentages zijn als volgt: cultuurgrond: 78,2; woeste grond: 8,7; meren en kanalen: 6,2; steden, dorpen en wegen: 4,7; bos: 1,7; dijken: 0,2; riet en biezen: 0,1.

De laatste cijfers van het grondgebruik (1953) geven het volgende beeld:

	Bouwland (in ha)	Blijvend grasl. (in ha)	Tuingrond (in ha)	Totaal (in ha)	Bouwland (in pct. v/h tot.)	Blijvend grasl. (in pct v/h tot.)	Tuingrond (in pct. v/h tot.)
kleiweidestreek	3420	49196	239	52855	6,5	93,1	0,4
veenweidestreek	966	46024	70	47060	2,1	97,8	0,1
eilanden	421	3298	38	3757	11,2	87,8	1,0
				100			
de Wouden	7653	91987	255	895	8,6	91,2	0,2
	1925				36,		
kleibouws treek	5	32516	1331	53102	3	61,2	2,5
	3171	22302		25766	12,		
Friesland	5	1	1933	9	9	36,2	0,8

Het blijkt dat in Frl. de veeteelt van groot belang is. Lwd. bezit een standbeeld van een Fr. stamboekkoe (z Rundveestamboek, Ús Mem). De cijfers van de *veestapel* uit hetzelfde jaar waren:

	Runderen totaal	Waarvan melk- en kalfkoeien	Paarden	Varkens	schapen
kleiweidestreek	100225	56955	4495	7029	27149
veenweidestreek	88973	50644	4559	7177	13789
eilanden	6384	2660	476	211	2291
de Wouden	191393	10686	12767	4093	15343
		6		7	
kleibouwstreek	73793	40489	5476	5658	30317
Friesland	46076	25761	27773	6101	88889
	8	4		2	

Frl. telt niet meer 'elf en dertig' gemeenten. Er zijn nu 44 gemeenten, doordat Schoterland en Engwirden verdwenen en door Heerenveen werden vervangen en Terschelling en Vlieland erbij kwamen. Bovendien moeten Ameland en Schiermonnikoog worden meegeteld (z Indeling). De 44 gemeenten, met de hoofdplaats zijn, in alfabetische volgorde:

Achtkarspelen (Buitenpost)
Ameland (Nes)
Baarderadeel (Mantgum)

Barradeel (Sexbierum)
Het Bildt (St.-Anna Parochie)
Bolsward
Dantumadeel (Murmerwoude)
Dokkum
Doniawarstal (Langweer)
Ferwerderadeel (Ferwerd)
Franeker
Franekeradeel (Franeker)
Gaasterland (Balk)
Harlingen
Haskerland (Joure)
Heerenveen
Hemelumer Oldeferd (Koudum)
Hennaarderadeel (Wommels)
Hindeloopen
Idaarderadeel (Grouw)
Kollumerland en Nieuw Kruisland (Kollum)
Leeuwarden
Leeuwarderadeel (Stiens, gemeentehuis Huizum)
Lemsterland (Lemmer) Menaldumadeel (Menaldum)
Oostdongeradeel
(Metslawier) Ooststellingwerf
(Oosterwolde)
Opsterland (Beetsterzwaag) Rauwerderhem (Rauwerd)
Schiermonnikoog Sloten
Smallingerland (Drachten) Sneek Staveren Terschelling
(Westerschelling) Tietjerksteradeel (Bergum) Utingeradeel
(Akkrum) Vlieland Westdongeradeel
(Ternaard) Weststellingwerf
(Wolvega)
Wonseradeel (Witmarsum) Workum
Wymbritseradeel (Sneek) IJlst

Buiten de provincie is Frl. vooral bekend door de bijzondere taal, door afwijkende zeden en gewoonten, typische trekken van het volkskarakter*, door een sterke drang tot decentralisatie*. De Elfstedentocht* 's winters, het zeilen* op de meren* en het badleven op de Waddeneilanden* 's zomers lokken talloze toeristen. De monumenten* van stad en land worden vaak bezichtigd. De rust van het landschap bekoort velen. Fr. vee en Fr. pootaardappelen zijn overal ter wereld bekend. De Fr. Beweging vecht voor het behoud van de eigen cultuur. Terwijl men elders vaak denkt dat de Friezen zich graag te buiten gaan in het roepen van 'Fryslân boppe' (= Frl. boven), weet de Fries dat de woorden van het volkslied, die spreken van 'it beste lân fan de ierde' (het beste land ter wereld), enkel bedoeld zijn als een aansporing te blijven waken voor 'âldfaers erf' (— voorouders' erfschap), dat door de macht van het water in voortdurend gevaar verkeert en waarop vreemde cultuurinvloeden hun vervlakkende werking doen gelden.

Zie verder de artikelen in het compendium en Apocriefe geschiedschrijving, Geschiedschrijving, Groot-Friesland, Groot-Friese congressen, Nationalisme, Regionalisme, Vrijheid.

K., J. J.

FRIESLAND buiten Friesland. Dat Frl. groter is geweest dan nu, is bekend (z Groot-Friesland). Wij weten van de handel, die Friezen tot in de Oostzee, naar Parijs en Engeland bracht. De Noordzee heette eenmaal *Mare friscum* (Fr. zee). Het is daarom te verwachten, dat er buiten Frl. herinneringen aan de Friezen voortleven.

Dit geldt het sterkst voor Nederland, waar verschillende plaatsnamen de stamnaam bewaren. Groningen, als Oudfr. gebied, staat uiteraard niet voorop (vgl. echter Friescheloo bij Bellingwolde). In Drente vinden wij Vries, de Vrieslanden (Z.O. van Armen), Vriezenblok (Hoogeveen), het Friesen (bij Roswinkel). Op de grens van Frl. en Overijssel in de 16de eeuw Vresenbroeck, in Overijssel: Friezenveen, Vrieswijk (bij Diepenveen) en Vriezenberg (Markelo). Verder in Nederland: Friesche Veld (N.O. Harskamp), Vreeswijk (Utrecht), Vriezeloop (Leimuiden, Z.-Holland), Friezenwijk (Heukelom), Friezenhoopsche Tocht (Wassenaar), Vriesvoort (Duizel, N.-Brabant).

Ook buiten Nederland komen er plaatsnamen voor met 'Fries'. Allereerst denken wij dan aan N.W.-Duitsland, Oostfrl. met aangrenzende gebieden. Wij vinden Vresenkotten (Emsland), Friesoythe (Sageltherland). In N.-Thüringen: Frisonefeld, Fresenburg, Frisenhorn, Friesdorf; in de Elzas: Friesen en Friesenheim. De laatste namen herinneren aan kolonisaties zoals ook elders in Duitsland plaatsvonden. Ook Engeland bewaart namen, die aan de Fr. stam herinneren. Sommige zijn oeroud, uit ca. 1000, bijv. Friesthorpe (Lincolnshire), Freston en Friston (Suffolk), Frisby (Leicestershire). In de 16de eeuw werd een baai in Bretagne 'de Friese baey' genoemd.

Een systematisch onderzoek kan nog veel meer aan het licht brengen dan tot nu bekend is. Waar 'Fries' in Eng. plaatsnamen lijkt voor te komen, kan ook sprake zijn van de voornaam of van een woord, dat 'brem' betekent. Overigens moet men niet enkel op de stamnaam letten, maar ook op namen van Friezen of op Fr. woorden, z Amerika, Berner Oberland.

Zie: J. F. Bense, *Anglo-Dutch relations* (The Hague 1925); E. Ekwall, *Concise Oxford dictionary of English placenames* (Oxford 31946); K. Hald, *Danes and Frisians in Lincolnshire*; Troisième congrès international de toponymie et d'anthroponymie, dl. in (Louvain 1951), 627-632.

FRIESWIJK. Deventer geslacht; Hendrick werd 1597 burger van Lwd. Achterkleinzoon (?) Edo (1648-1720) werd burgemeester van Sneek en gedeputeerde. Voorts meest advocaten te Lwd. tot ca. 1800. Edo's jongste zoon Willem Hendrik (1695-1762), pensionaris van Lwd., had twee zoons: Benjamin (1731-1809), predikant o.a. te Britsum (1754-63), Lwd. (1765-66), Den Haag (1772-1804), en Hendrik (1735-1808), predikant o.a. te Idaard c.a. (1757-63), Groningen (1773-92). Methen verliet het geslacht Frl.

Zie: Ned. Patr. XI (1920), 357; Stb. II, 141, 272-273; v. d. Aa V, 78; N.B.W. VIII, 573; X, 270; Romein, Naamlijst, 35, 76,

160; Aanv., 5, 18.

FRIEZENKERK te Rome. De 9de-eeuwse St.-Michaelskerk (ook wel: 'scola Frisonum', ontstaan als verblijfplaats voor pelgrims op de Vaticaanse heuvel), met een inscriptie uit later tijd (waarover J. H. Halbertsma* schreef) over Friezen die de relikwieën van de H. Magnus* trachtten te vervoeren, speelt een rol in de Magnussage en de aanspraken van de Friezen op vrijheid, z Magnus Forteman, Rome, Vrijheid.

Zie: M. P. van Buijtenen, *De grondslag van de Fr. vrijheid* (Assen 1953), 39-91.

FRIEZEN OM UTENS. Buiten Frl. gevestigde Friezen, in het bijzonder een aanduiding van wie zich in een 'selskip' organiseerden in binnen- of buitenland (Londen, V.S., Canada). Door de sterke emigratie* uit Frl. is het aantal *F.OM.* groot. Het eerste geslacht houdt gewoonlijk in taal en leefwijze de band met Frl. vast; daarna gaan de *F.o.u.* meestal in de nieuwe gemeenschap op. Het orgaan van de 'Boun fan Fr. Selskippen bûten Fryslân', dat van 1933 af verscheen, heet 'De Fr. om utens'. z Bevolkingsverloop, It Fr. Boun om utens, Compendium: De Friese Beweging.

Zie: B. XI (1949), 1-63 (op grond van enquête).

FRISIA. Literair tijdschrift van de Jongfr. Mienskip 1917-21, van de Fr. Bibleteek 1922-36. In de wisselende redactie zat steeds D. Kalma; medewerkers o.a. M. Baersma, J. P. Wiersma, R. Brolsma, T. E. Holtrop, A. Jousma, J. H. Brouwer, F. Schurer, R. P. Sybesma, E. B. Folkertsma, J. Piebenga. Na opheffing voortgezet als *F.-rige*, serie afzonderlijke uitgaven van poëzie en proza (1937-46).

Zie: Cat. Prov. Bibl., 187-190, 213-214.

FRISIA, Leeuwarder Athletische Club. Oppericht als cricketclub (1883); eerste vereniging in Frl. die de voetbalsport ging beoefenen (1894). Haar eerste elftal werd in 1925 kampioen van de N. afdeling van de Kon. Ned. Voetbal Bond.

Zie: Fenno L. Schoustra e.a., *Gedenkboek* (1948).

FRISIA CATHOLICA. R.k. studiegroep. Oppericht door Titus Brandsma* (1937). Doel: beoefening van de geschiedenis, vooral kerkgeschiedenis, door de r.k. in Frl. Jaarlijkse excursies, vergaderingen met voordrachten, serie uitgaven o.m. over roomse geslachten, kloosters, parochies. Artikelenseries in 'Ons* Noorden'.

Zie: Kath. Fries IX (1957), nr. 3, 9-11.

FRISIAN NEWS ITEMS. Maandelijks bulletin van 'The Frisian Information Bureau', opgericht door L. P. de Boer* en B. J. Fridsma* (leider sinds 1949) in Grand Rapids, Michigan (1943). Het bureau verzorgt ook boekencirculatie en leesbibliotheek.

FRISIA NON CANTAT, RATIOCINATUR

(Friesland zingt niet, het redeneert). Oude spreuk van onbekende origine, 'waarvan het eerste deel voldoende weerlegd is, maar waarvan het tweede deel eerder moet worden verscherpt dan verzwakt' (S. Galama).

FRISIAST. Voorstander van de Fr. beweging. Oorspr. betekenis: een enthousiast beoefenaar van het Fr. Zo gebruikt o.a. door J. H. Halbertsma* in 1827 en H. Sytstra* in 1849.

Zie: Nieuwe Taalgids, 48 (1955), 268; Pompebl, 26 (1955), III; 27 (1956), 208.

FRISICUS. Beoefenaar van de moderne Fr. filologie. Deze term is wel het eerst gebruikt door F. Buitenrust Hettema* in 1897, naar het voorbeeld van neerlandicus e.d.

FRISISMEN. Eigenaardigheden in de taal van de Nederlands sprekende Fries of van de in Frl. wonende Hollander, die onder invloed van het Fr. afwijken van het algemeen beschaafd Nederlands. Zo gebruikt men soms een ander voorzetsel: zoeken *om* iets, *op* bed gaan, *van* bed komen; geslacht, bijv.: *het* wang, *het* kin, naar *het* zin; bijwoord, bijv.: waar komt hij *weg?*, ik heb *niet een* boek, ik heb de bel *nooit* gehoord (helemaal niet); naamval, bijv.: hij is groter dan (als) *mij*; woord, bijv.: *hak* i.p.v. hiel, *mug* i.p.v. vlieg (voor algemeen beschaafd 'mug' zegt men 'langpoot'), *weggebracht* i.p.v. verloren; accent, bijv.: *schoorsteenmantel*, *kastdeur*; uitspraak, bijv.: langzaam, eenenzestig met *z* i.p.v. *s*; woordgebruik, bijv.: *zeldzaam* mooi, 'na een *genoegelijke* echtvereniging van 38 jaar'.

Het valt op dat sommige van deze eigenaardigheden in het Westfr algemeen zijn (resten van de oorspronkelijke taal, die Fries was?). Ook in het algemeen beschaafd Nederlands zijn Fr. elementen aan te wijzen, zo wrsch. woorden met sj- (sjoelen, sjouwen), met tj- (tjalk, tjotter), met gn- (gniffelen, gnuiven). De stad Amsterdam, die in de 17de eeuw veel Westfr. inwoners kreeg, heeft bij de verbreiding allicht een rol gespeeld.

Zie: School en Leven (7.9.1916, 23.8.1917); M. Schönfeld, Historische Grammatica (Zutphen '1947), XXXVI-XXXVII en de lit. XLVII; Nw. Frl. II (17 en 24.1.1948).

FRISIUS. *F.* wordt door Ocko Scharlensis* genoemd als zoon van Grunus, stichter van Groningen. Dit alles om een doorlopende rij Fr. vorsten te presenteren, z. Apocriefe geschiedschrijving.

FRISIUS. Pseud. van P. Lycklama à Nijeholt en van J. van der Veen* Az.

FRISKE NYSBODE. In het Fr. geschreven weekblad van liberale inslag met nieuwsberichten (juni 1864-sept. 65). Redactie: Waling Dijkstra.

Zie: Wumkes, Paden II, 151-156.

FRISLAND. Op 16de-eeuwse kaarten een eiland ten westen van IJsland. Nog na 1700 geloofde men, dat dit eiland bestaan had. In de 19de eeuw nog in verband gebracht met Fr.

noordpooltochten. Het eiland is een uitvinding van de Venetianen Nicolo en Antonio Zeno (ca. 1400).

Zie: Leeuw. Cour. (27.10.1950); LH. XXXII (1954). FRISO, a. zgn. stichter en naamgever van het volk der Friezen, over wie vele verhalen bestaan, z. Apocriefe geschiedschrijving.

b. oorspronkelijk liberaal weekblad, sedert 1871 te Workum uitgegeven. Sedert 1952: 'De Workumer krant *F.*', Nieuws- en Advertentieblad voor de ge meenten Workum, Hindeloopen en de Zuidwesthoek.

c. Nederlandse kanonneerboot van 530 t, in 1912 te water gelaten, in W.O. II bij een Duitse luchtaanval op het IJselmeer tot zinken gebracht (12.5.1940). De naam ging 1943 over op een Nederlandse kanonneerboot van 925 t, van Engeland te leen ontvangen, die escortediensden deed op de Atlantische Oceaan en in de Middellandse Zee.

d. het officiële Statenjacht van het Prov. Bestuur, in 1954 door het bedrijfsleven geschenken. De *F.* is een door E. Holtrop* van der Zee in 1894 te Joure gebouwde fraaie boeier, ruim 10 m lang en 4,5 m breed, die jarenlang toebehoorde aan P. A. V. baron van Harinxma thoe Slooten, commissaris der Koningin.

FRISO, pseud. van J. G. de Vries*.

FRISO PRO LIBERTATE MORTEM APPETIT (Een Fries sterft gewillig voor de vrijheid). Typerende uitspraak, bij Enea Silvio Piccolomini* (1478), Corn. Kempius* (1588), Ad. Westerman* (1653), Chr. Schotanus* (1664), herinnerend aan het onechte vrijheidsprivilegie van Karel de Grote, z. Leaver dea as slaef.

Zie: Jahrb. des Vereins für niederd. Sprachforschung (1951), 99-126.

FRONECKERE. Een der districten* van Westergo. Bestond al voor 1200 uit vijf delen*, die toen nog in belangrijkheid bij het district achterbleven, doch het later de naam de (Franeker) Vijfdelen* gaven.

FROONEN, Henricus Albertus Gerardus, schilder (Nieuwer-Amstel 6.1.1876—). Woont sinds 1932 in Frl., thans te Gorredijk. Lessen en wenken van H. M. Krabbé, J. Zürcher en Der Kinderen; protégé van J. H. Toorop. Diverse onderwerpen. Het werk van deze temperamentvolle schilder is ongelijk van kwaliteit.

FRUIT. Bij de adellijke staten en om de boerderijen lagen vroeger hoven, met allerlei *F.*-soorten, vaak met Fr. namen voor bijv. appel- en peresoorten, die ook elders bekend waren.

Wij noemen ah appelsoorten: achtkantjes, aechje, anjelierapel, bellefleur, blijje (soort bellefleur), blomsûre, blomswiete, Dükemertens (misschien genoemd naar D. Martena), fintsjes (winterappels), Franske kroan, Goslinga's ringenetten (in verband gebracht met, S. van Goslinga), Ingelske aechje, Inkhuzer aechje (ook: trynweeske), izerapel, izerkloan, joppe (ook: joop), kalwyn-appel, kantsjes (kandijen), krúsinnoatsje (krús-notsje, kruzenoatsje), parapel (zoete ringenet), par(re)dysapel (parredizen), platte wite, pyzjoen (pyzjon), reade

kalwyn, reade pyzjon, ringenet (winterappel), rúkapel, skieppekoppen, spek-apel, stipringenet, sûkerkantsjes, trynweeske (trynweester), wite pyzjon.

Er zijn ook namen voor peren, pruimen, kersen enz. N. J. Waringa* heeft vele namen verzameld. De meeste zijn op weg vervangen te worden door internationaal bekende. Overigens verdwijnen niet alleen namen, maar ook vele soorten, ten eerste doordat een soort (telkens op wilde ouderstam geënt) uitgeput raakt, ten tweede doordat de handel enkele goed transporteerbare en verkoopbare soorten vraagt, en de kweker zich daarop richt.

Zie: N. J. Waringa, Fr. plantlore (1952), 59, 84, 138, 149.

FRUITTEELT. De oppervlakte *F.* in Frl. bedraagt 514 ha, waarvan 2 ha onder glas, 124 ha klein fruit en 388 ha pit- en steenvruchten (Nederland in 1955 resp. 538, 2974 en 55 761 ha) (bron: C.B.S.). De 124 ha klein fruit komen in hoofdzaak voor als onderteelt van pit- en steenvruchten, terwijl van de 388 ha pit- en steenvruchten ca. 250 ha voor de handel en de rest voor particulier gebruik worden geteeld.

De handelsproductie van de belangrijkste fruitsoorten bedraagt gemiddeld over de laatste jaren:

	Hoeveelheid (in tonnen)	Waarde * f 1000
Appelen	1500 à 2000	400 à 500
Peren	500 à 750	150 à 175
Pruimen	30 à 40	15 à 25
Rode bessen	275 à 300	200
Zwarte bessen	75 à 100	150 à 200
Kruisbessen	Ca. 60	30
Druiven	36	40
	Stuks	
Pruimen (kas)	20 à 25000	2,5
Perziken (kas)	Ca. 16 000	2,5

BEDRIJFSVORM. De *F.* komt in verschillende bedrijfstypen voor: *a.* het gemengde groenteteelt- en *F.*-bedrijf vnl. in Lwd., met halfstambplantingen met onderteelt van kleinfruit; *b.* het specifieke *F.*-bedrijf, de oudere met onderteelt van kleinfruit (Sint Anna Parochie), de jongere met struikvormbomen, aangelegd na 1935 zonder onderteelt van kleinfruit; deze laatste komen verspreid over de prov. voor, hoofdzakelijk echter in de kleibouwstreek; *c.* de *F.* als onderdeel van het landbouwbedrijf; deze bedrijfsvorm heeft zeer weinig opgang gemaakt in Frl., in tegenstelling tot de *F.*-centra in andere provincies, waar deze bedrijfsvorm zeer veel voorkomt.

Het sortiment is goed aangepast aan het landelijk aanbevolen sortiment; een sterke specialisatie in de rassen komt niet voor, wat samenhangt met de afzet, hoofdzakelijk gericht op consumptie in eigen gebied. De afzet van het fruit vindt meest plaats over de groente- en fruitveilingen, vooral te Lwd., Harlingen, Berlikum en Sneek. De verkoop voor export en industrie geschiedt vaak voor alle veilingen centraal te Lwd., waardoor het aanbod vergroot kan worden; soms ook op

veilingen buiten de prov.

Op de veilingen te Lwd., Harlingen en Berlikum kan het fruit centraal gesorteerd en verpakt worden; in Lwd. en Harlingen zijn ook koelhuizen voor opslag van het bewaarfruit. De beschikbare opslagcapaciteit (koelhuizen en door lucht gekoelde bewaarplaatsen bij veilingen, telers en handelaren) is voldoende voor de opslag van het bewaarfruit. De Stichting Proeftuinbedrijf te Sint Anna Parochie exploiteert een proeftuin. Ook op de proeftuin van de Fr. Tuinbouwver. te Lwd. worden op het gebied van de *F.*proeven genomen, die zijn aangepast aan de omstandigheden op de Leeuwarder bedrijven. Annex aan de proeftuin te Sint Anna Parochie is een *F.*-vakschool. z Tuinbouwscholen. H., A. P. v. d.

FRIJ, FROM, FRYSK. Mededelingenblad van de Kristlik Fr. Mienskip op frijsinnige gronslach (1945-56).

FRYSCE HUESFRJEUN, De, ook 'De Friske Hûsfrieun' (de Fr. huisvriend). Tweemaandelijks tijdschrift in 'rim en onrim', onder redactie van W. Dijkstra, met eenvoudige volkslectuur van opvoedende strekking (1851-69). Medewerkers o.a. T. G. van der Meulen, W. Faber, J. Sytema, A. Boonemmer, G. Andriesse, E. Halbertsma, J. D. Baarda, K. A. Aartsma, J. P. Asman.

Zie: Wumkes, Paden IV, 516-524.

FRYSK BLOED TSJOCH OP (Fr. bloed, stijg op). Beginwoorden van het Fr. volkslied (*De âlde Friezen*), door E. Halbertsma* voor of in 1829 gedicht op een Duitse studentenmelodie van H. Chr. Schnoor. Het kreeg op den duur een geduchte mededinger in het liefelijker *It Heitelân*, vooral in W.O. II vanwege de laatste strofe (Lit ús tinke oan alde tiden...). Het oude volkslied ontving echter een nieuwe stimulans in het bundeltje *Frisia Cantat* (met liederen uit N.-, O.- en W.-Frl.), waaruit op Grootfr. bijeenkomsten graag gezongen wordt, z Volkslied.

FRYSK EN FRIJ. Nieuwsblad voor het Fr. volk, na W.O. II uitgegeven door It Selskip foar Fr. tael- en skriftekennisse, It Roomsk Fr. Boun en It Boun fan Fr.-nasjonale jongerein (eerste nr. 25.5.1945). Het blad maakte in de eerste jaren na W.O. II opgang, maar toen de verenigingen zich terugtrokken, dreigde het blad eind 1956 te verdwijnen. Een bliksemactie bracht het nodige geld bijeen en *F.e.F.* wordt nu uitgegeven door de persvereniging Freonen fan Fr. en Frij. Redacteurs in het begin: J. J. Hof en J. K. Dijkstra; later o.a. Y. Poortinga en P. Terpstra.

FRYSLÂN. Algemeen Fr. tijdschrift, aanvankelijk weekblad, uitgegeven door het Fr. Selskip (1916-41); eindredacteur tot 1932 O. H. Sytstra; medewerkers o.a. R. W. Canne, J. J. Hof, P. Sipma, J. J. Hornstra, J. H. Brouwer, R. P. Sybesma, J. J. Kalma.

Zie: Cat. Prov. Bibl., 185-187; Tinkboek Selskip, 134.

FRYSLÂN-DIPLOMA A en B. Sedert 1942 reikt het Ynstitút* Fryslân eens per jaar de *F.-D.*'s uit. Eisen A: Fr. spelling, kennis der werkwoordsvormen, enig taaleigen (z Folk -en gealeargong). Eisen B: meer taaleigen, enige kennis van Fr. geschiedenis en letterkunde. In 1957 slaagden 177 van de 202 A-kandidaten, en 42 van de 44 B-kandidaten. Er zijn naar schatting 2300 A en 450 B-diploma's uitgereikt. Na W.O. II zakte het aantal deelnemers, nu stijgt het langzaam, vooral ook door de individuele cursisten. Zij zijn er van allerlei leeftijd, uit allerlei milieu, Fr. en niet-Fr. De *F.D.*'s zijn een goede voorbereiding voor een Fr.-Akte*-opleiding.

FRYSLAN OEREIN! Orgaan van de Federaesje* fan Fr. Studinte-Forienings.

FRYSLANS GROUN IS HEAREGROUN, Fryslans fé is hearefê (Frl.s grond is heregrond, Frl.s vee is herevee). Slagzin uit de tijd van 'Arm* Frl.' (1879-1900).

FRYSLAN SJONGT. Verzameling oude en nieuwe Fr. liederen, eerst uitgegeven door een commissie uit de Federaesje* fan Fr. Studinte-Forienings (1942); de latere drukken (1944, '46 en '50) door een uitgebreide commissie; de 5de, sterk gewijzigde en gemoderniseerde druk (1956) door het Musikologysk Wurkforbân fan de Fr. Akademy. Van de 128 liederen zijn 42 van de hand van Fr. musici. De laatste 29 zijn van religieuze aard.

FUIK. Een cilindervormig net door hoepels opgehouden, aan de achterzijde afgesloten, aan de open voorzijde met een of meer zgn. vleugels, om de vis naar binnen te geleiden. Inwendig heeft de *F.* kelen, die de vis alleen in achterwaartse richting doorlaten. In Frl. worden meest aal-*F.en* gebruikt met vijf hoepels. De *F.* is van katoen, zijde of kunstgarens (nylon, perlon e.d.). Tweevleugelige aal-*F.en* gebruikt men bij tichtsetten* en *F.-stellen*. Deze bestaan uit loodrecht op het meer geplaatste schutten van netwerk, soms wel 200 m lang. Met eenvleugelige aal-*F.en* vangt men aal langs de oevers van kanalen. Voor de vangst van zeelt gebruikt men *vis-F.en*. Deze hebben vier hoepels; de schutten zijn hier veel korter.

FUIKWEG (Fr.: *Fûkwei*). Voormalige weg in het Moezelgebied bij Rauwerd, van ca. 1545-1827 een deel van de verkeersweg Lwd.-Overijsel.

Zie: Binnendijken en Slieperdijken I, 138.

FULDA. Benedictijnenabdij in Hessen, gesticht door Bonifatius en Sturmi (744). *F.* kreeg ca. 800 grondbezit in Frl., veel bij Dokkum, maar omvang en ligging zijn slechts ten dele te achterhalen. De pacht bestond in geld, graan, vlas, wol, weefsels, maar werd slecht opgebracht; een reis van abt Hadamar 944 bracht tijdelijk verbetering, maar na 1160 wordt geen Fr. bezit van *F.* meer vermeld. De registers van *F.* en Werden* zijn instructief voor de

economische en agrarische situatie, ook belangrijk voor geografie, toponymie en antroponymie. *F.* had in Frl. een advocatus (vertegenwoordiger) en rentmeesters. De annalen van *F.* geven Frankische geschiedenis van 829 af. *F.* was 1802-06 bezit en residentie van de latere Willem I.

Zie: O. Postma, De Fr. Kleihoeve (1934); Fr. Jierb. (1941), 77-89; D. J. Cuipers, De gemeene dorpsgronden in Oostergo (Den Haag 1949); K. Lübeck, Fuldaer Studiën I (Fulda 1949), 101-126; J. Boniewasser, Kirche und Staat in Fulda unter Wilhelm von Oranien (Fulda 1956).

FULLENIUS Sr., Bernard, hoogleraar (Lwd. ?—Franeker 27.1.1657). Doceerde oosterse talen (1629), en wiskunde (1636), te Franeker.

Zie: Boeles I, dl. 2, 136-137; N.B.W. III, 426.

FULLENIUS Jr., Bernard, mathematicus (Franeker 16.3.1640-11.6.1707). Burgemeester van Franeker (1672), hoogl. aldaar (1684); neef en vriend van Menno van Coehoorn*, leermeester van Jan Willem Friso; leidde landmeters, wijnroeiërs, pegelaars en vestingbouwkundigen op.

Zie: Boeles I, dl. 2, 306-309; Fr. Jierb. (1835), III-XV.

FUNGIERI, Johannes, classicus (Lwd. ?-Franeker 1612). Na studie te Leuven en Keulen rector te Bolsward, Lwd. en Franeker, bekend als dichter in het Latijn.

Zie: N.B.W. IV, 623-624 (met bibl.); V.A. (1863), 15-16; Wumkes, Paden I, 162-169.

FURDE (Oudfr.: *forda*). Voorde, doorwaadbare plaats (Duits: *furt*; Engels: *ford*). In Frl. o.a. de Koufurd (Doniawarstal), Sanfurd (Wymbritseradeel), Sanfurde (bij Sondel) en Sanfurdhpek (bij Lemmer). Daarnaast *ferd*, rechtsgebied, bijv. in Hemelumer Oldeferd. z Overtoom, Wad.

Zie: Fr. Plaknammen III, 44-45.

FURMERIUS, Bernardus Gerbrandi, historicus (Lwd. 20.10.1542-6.8.1616). Leerling van Sufiridus* Petrus, die hij 1597 opvolgt als landshistoriëschrijver. Hij verdedigt zijn leermeester tegen Emmius*, maar is geen slaafs navolger. Geeft Beka en Heda uit (1612).

Wrk.: Peroratio contra U. Emmius (1603, achter S. Petrus' Apologia Herdrukt 1609, 1699); Hyperaspistes (1604); Annalium Phrisicoruin libri tres (1609), trias altera (1612), trias tertia, post mortem auctoris edita a Pierio Winsemio (1617).

Zie: N.B.W. VII, 458; E. H. Waterbolk, Twee eeuwen Fr. geschiedschrijving (Groningen, Djakarta 1952); Repert., 243.

FUUT (Fr.: *hearringslynder*). Algemene broedvogel van poelen, plassen en brede vaarten met rietkragen.

FYNDOEKSPOEPEP. Verouderde naam voor rondreizende Westfaalse koopluï in fijn linnen, later ook in andere kledingsstoffen. z Lapkepoepen.

Zie: F. Schone Fzn, Wat een handelsman in Frl. beleef de. Ervaringen op zijn vele reizen door Frl. (1929); H. Aukes, Kath. Fr. geslachten (1941), 75-90; Volksche wacht VII (1942), nr. 4-5; It Fr. Folk II (1943), 159-161.

FIJNE MEN(N)ISTEN (ook wel Stijve *M.*). Doopsgezinden die, toen men in de 17de eeuw een ruimere houding tegenover wereld en andersdenkenden was gaan innemen, in hun isolement, hun oude beginselen en praktijken volhardden (uiterste soberheid in kleding en woninginrichting, ban in de gemeente, voetwassing bij het Avondmaal). In de 17de-18de eeuw komen er enige, in naam en gewoonten verschillende groepen voor, als Janjacobsgezinden*, Groninger Oude Vlamingen (z Vlaamse Doopsgezinden), enz. Ca. 1800 zijn dezen vrijwel verdwenen of in de gemeente der 'groven' opgelost. Het langst hebben de Fijnen zich in Frl. gehandhaafd op Ameland en te Balk*, z Friese Doopsgezinden.

Zie: N. van der Zijpp, *Gesch. der Doopsgezinden in Ned.* (Arnhem 1952).

FIJNEN. Stroming in de geref. kerk der Republiek, die inging tegen de in de 18de eeuw meer en meer bovendrijvende richting der tolerantanten*. Oorspronkelijk een scheldnaam, ook als erenaam gebruikt. De *F.* onderscheidden een uitwendig, goddeloos, en een inwendig volk. Piëtistisch gezind, hielden ze vast aan het bevindelijk christendom van Schortinghuis, Verschuur, Smijtegeld e.a. Meestal waren zij Oranjegezind. Oefenaars*, maar ook predikanten (bijv. M. Meiners*) bevorderden deze stroming, die zich voortzet in de Afscheiding*. Nog heden heten gereformeerden in de mond van hun tegenstanders (de 'grouwen') fijn (Fr.: *fyn*).

FIJNE ZADEN. Hiertoe rekent men de gewassen blauwmaan*-, kanarie*- en koolzaad*, karwij* en mosterd*. Ze worden in de kleibouwstreek en in de Kleine Bouwhoek van Wonseradeel verbouwd. In 1956 besloegen ze in Frl. resp. 185, 119, 1031, 89 en 24 ha.

FIJNSTRAAL (Fr.: *tongersied*). Plant. De Canadese -*F.* thans algemeen langs wegen en op droge zandgronden. Scherpe *F.* in duinen en op zandopspuiterreinen.

F.Z.P. Het Fr. Zomerpeil op een hoogte van 0,66 m — N.A.P. In Frl. vaak aangeduid met de letters Z.P. Waterstanden op de Fr. boezem worden aangegeven t.o.v. dit peil, vastgelegd op vele peilschalen.